

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 30 grudnia 2022 r.

Poz. 9255

Podpisany przez:

Rafał Czeladźki

Data: 30.12.2022 14:01:37

UCHWAŁA NR LIV/366/22 RADY MIEJSKIEJ W ZATORZE

z dnia 27 grudnia 2022 roku

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2022 - 2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840),

Rada Miejska w Zatorze

uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2022 - 2025 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Zatora.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Zatorze

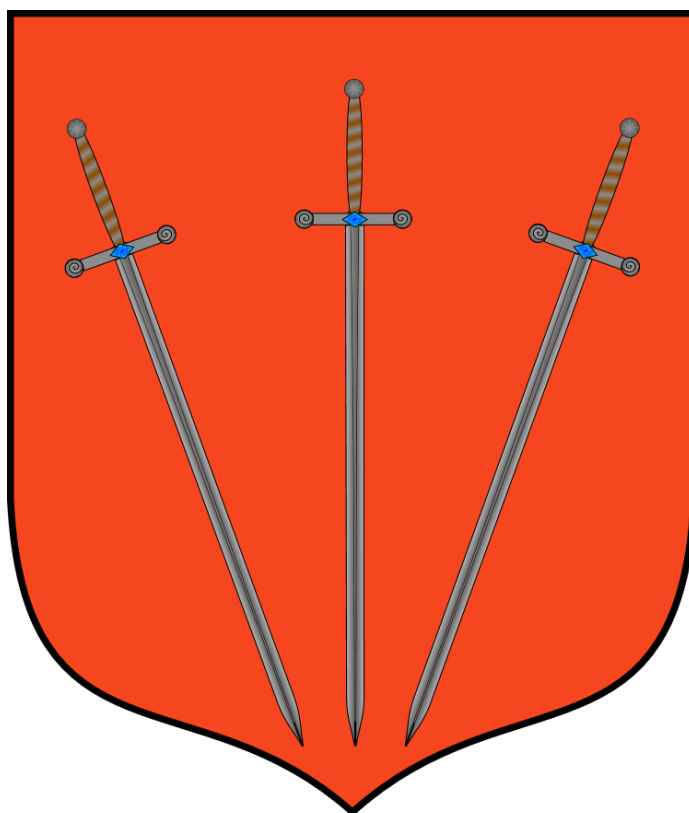
dr inż. Stanisław Orlicki

Załącznik do uchwały Nr LIV/366/22

Rady Miejskiej w Zatorze

z dnia 27 grudnia 2022 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ZATOR NA LATA 2022-2025

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com

WRZESIEŃ 2022

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	20
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	20
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Zator	23
5.2.1. Charakterystyka gminy	23
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy	24
5.3. Krajobraz kulturowy	27
5.3.1. Dziedzictwo materialne	27
5.3.2. Dziedzictwo niematerialne	38
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	40
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	40
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	41
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	42
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	46
5.6.1. Stanowska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	48
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	49
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	53
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	56
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	57
9.1. Dotacje.....	57
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	59
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	64
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	65
10. Bibliografia.....	67
11. Spis tabel i zdjęć	67
12. Załączniki	68

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2022-2025 (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Burmistrza, następnie po uzyskaniu opinii Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie, zostaje przyjęty przez Radę Miejską. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miejskiej sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2013-2016, który został przyjęty uchwałą nr XLII/333/13 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 25 czerwca 2013 r. oraz „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zator na lata 2018-2021”, który został przyjęty uchwałą nr LIII/441/18 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 30 października 2018 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza

w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne,

historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,

- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

Przy planowaniu i wykonywaniu prac konserwatorskich przy zabytkach, należy brać pod uwagę następujące zasady współczesnej doktryny konserwatorskiej, których stosowanie powinno również obowiązywać władze samorządowe:

- 1) *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- 3) minimalna niezbędna ingerencja (powstrzymywanie się od działań niekoniecznych);
- 4) zasada, zgodnie z którą należy usuwać to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- 5) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
- 6) zasada odwracalności metod i materiałów;
- 7) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Powyższe zasady dotyczą m.in. konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów, jak również pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też będzie budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach. Dodatkowo zaplanowano konkurs na Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Pilotażowym szkoleniem będą objęci przedstawiciele minimum ośmiu gmin w Polsce.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorząd.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Zator wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2012-2025, Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego,
- powiatowym: Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Oświęcimskiego, Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2021-2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 r.

Program obejmuje obszar województwa małopolskiego w jego administracyjnych granicach i stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych dokumentów programowych.

Dokument wyznacza priorytety i kierunki działań, które powinny być odniesieniem dla innych programów i projektów realizowanych przez interesariuszy działających na rzecz dziedzictwa kulturowego regionu, dając impuls do współpracy i budowania regionalnej sieci dla zintegrowanych, spójnych i kompletnych działań na rzecz krajobrazu kulturowego Małopolski.

Motto: Małopolska – warto wciąż mocniej się zakorzeniać.

Wizja 2025 (wąska): Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać.

Wizja 2025 (szeroka): Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkańcy i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspiracje, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.

Misja: Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem.

Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025 realizowana będzie poprzez cel strategiczny: Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan oraz 3 cele operacyjne: (1) Skuteczną ochronę zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu, (2) Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową oraz (3) Kompetentną edukację i promocję w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego. W ramach wyznaczonych celów określono 6 priorytetów oraz 35 kierunków działań (wraz z propozycjami wybranych przedsięwzięć), które stanowią wytyczne horyzontalne ułatwiające prowadzenie skutecznej polityki ochrony regionalnego dziedzictwa oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi.

W Programie nie wskazano obiektów z terenu Gminy Zator.

• Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” została przyjęta uchwałą nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 (SRWM 2011-2020).

Strategia stanowi przejaw woli samorządowych władz regionalnych do dalszego wzmacniania pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej. Kierunki polityki w nim opisane składają się na interwencję publiczną, która zakłada harmonijny rozwój, zarówno w sferze społecznej, gospodarczej i środowiskowej, całej Małopolski, przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych poszczególnych jej obszarów (rozwój terytorialnie zrównoważony).

W Strategii opisano szczegółowo zagadnienie dziedzictwa kulturowego i uczestnictwo w kulturze. Województwo małopolskie jest regionem posiadającym wyjątkowe obiekty dziedzictwa, stanowiące istotną część narodowego i europejskiego dziedzictwa, mocno wpływające na poczucie narodowej tożsamości Polaków. Spośród 15 obiektów z Polski wpisanych na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, aż 6 miejsc lub zespołów obiektów znajduje się w Małopolsce. Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 48 000 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych wpisanych jest 5 981 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomych wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym.

Wyznaczone wyzwania:

- Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).
- Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.
- Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych.

W Strategii opisano zagadnienie – Turystyka i przemysły czasu wolnego. Małopolska jest regionem posiadającym wyjątkowe w skali kraju i Europy zasoby kulturowe. W oparciu o ten unikatowy potencjał budowana jest atrakcyjna oferta sektora kultury, która pełni niebagatelną rolę w rozwoju turystyki oraz przemysłów czasu wolnego, a tym samym w rozwoju gospodarczym województwa i decyduje o konkurencyjności regionu. Drugim niewątpliwym atutem Małopolski, w oparciu o który rozwija się turystyka jest jej wyjątkowe położenie geograficzne, zróżnicowanie pod względem ukształtowania krajobrazu oraz atrakcyjności walorów przyrodniczo-krajobrazowych.

W oparciu o unikatowe walory kulturowe i przyrodnicze rozwija się w Małopolsce wiele szlaków tematycznych, prezentujących i promujących różne aspekty dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, zróżnicowanych tematycznie i o różnym stopniu rozwoju i animacji, w tym: 6 szlaków międzynarodowych, 7 szlaków ponadregionalnych, ponad 30 szlaków regionalnych, blisko 100 turystycznych tras miejskich, blisko 10 tys. km wyznaczonych szlaków turystycznych.

Cel główny: Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym

Realizacja głównego celu oparta na działaniach w pięciu obszarach, dla których wyznaczono cel strategiczny wraz z kierunkami działań. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego opracowano następujące kierunki działań:

Obszar – MAŁOPOLANIE

Główne kierunki działań:

4.1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:

4.1.1. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi i ruchomymi.

4.1.2. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym nowych funkcji użytkowych, m.in. związanych z działalnością kulturalną, edukacyjną oraz turystyczną.

4.1.3. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla wzorów etnograficznych w oparciu o formy i motywy ludowe.

4.1.4. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i regionalnych.

4.1.5. Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.

4.2. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:

4.2.1. Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury kultury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne.

4.2.2. Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).

4.2.3. Poprawa otwartości instytucji kultury na różne potrzeby osób, w tym rodzin z dziećmi, osób z niepełnosprawnościami, seniorów.

4.2.4. Zwiększanie różnorodności oferty instytucji kultury i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.

4.2.5. Wspieranie aktywności twórców i animatorów kultury w łączności z odbiorcami.

4.2.6. Wsparcie rozwoju kadr kultury, w tym animatorów kultury, menadżerów kultury i osób zajmujących się działalnością naukowo-badawczą w instytucjach kultury.

4.2.7. Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych.

4.2.8. Optymalizacja mechanizmów zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa.

4.3. Wzmocnienie edukacji kulturalnej:

4.3.1. Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.

4.3.2. Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury dla realizacji programów i propozycji kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży.

4.3.3. Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.

4.3.4. Stymulowanie międzypokoleniowej wymiany wartości kulturowych poprzez różnorodne inicjatywy społeczne.

4.4. Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:

4.4.1. Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.

4.4.2. Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne.

4.4.3. Ożywianie potencjałów drżących w społecznościach lokalnych, w tym na terenach peryferyjnych, np. górskich, poprzez inicjatywy kulturalne, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

Obszar – GOSPODARKA

Główne kierunki działań:

3.1. Turystyka miejska i kulturowa:

3.1.1. Tworzenie kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie.

3.1.2. Rozszerzenie oferty turystycznej o usługi towarzyszące.

3.1.3. Poprawa jakości ofertowanych usług turystycznych (społeczna certyfikacja i znak jakości).

3.1.4. Wzmocnienie istniejących produktów oraz potencjału oferty pielgrzymkowej.

3.1.5. Wsparcie i promocja rozwiązań przyjaznych dla środowiska.

3.2. Sport i rekreacja:

3.2.1. Rozwój infrastruktury sportowej i turystycznej, w tym na potrzeby turystyki rowerowej, górskiej i wodnej.

3.2.2. Wsparcie infrastruktury towarzyszącej na szlakach rowerowych i górskich oraz trasach turystycznych.

3.2.3. Ujednolicenie zasad tworzenia i udostępniania szlaków rowerowych i turystycznych.

3.2.4. Stworzenie oferty specjalistycznej, opartej o turystykę aktywną oraz rozwój zainteresowań i umiejętności.

3.2.5. Wsparcie i rozwój miejsc aktywnego spędzania czasu (np. parki, kąpieliska, siłownie na wolnym powietrzu, skateparki, tory pumptrackowe, tężnie, punkty widokowe i biwakowe, miejsca obsługi turystów).

3.3. Turystyka biznesowa:

3.3.1. Utworzenie instytucji zajmującej się pozyskiwaniem i obsługą kongresów oraz inwestycji turystycznych.

3.3.2. Zaproponowanie nowoczesnej oferty turystyki biznesowej.

3.3.3. Wzmocnienie wizerunku Małopolski jako destynacji przemysłu spotkań.

3.3.4. Organizacja wydarzeń sportowych (w szczególności Igrzysk Europejskich w 2023 roku), kulturalnych i biznesowych najwyższej rangi.

3.4. Turystyka zdrowotna:

3.4.1. Podniesienie jakości usług w małopolskich uzdrowiskach.

3.4.2. Rozwój kompleksowej oferty sprzedażowej w oparciu o zabiegi uzdrowiskowe, spa i wellness.

3.4.3. Rozwój oferty turystycznej w oparciu o występujące złoża wód geotermalnych i mineralnych.

3.4.4. Rozbudowa oferty typu slow tourism, eko i agroturystyki.

3.5. Zintegrowany system współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce:

3.5.1. Zainicjowanie forum środowisk turystycznych.

3.5.2. Promocja „dobrych praktyk” w turystyce. 3.5.3. Promocja partnerstwa publiczno-prywatnego w turystyce.

3.5.4. Tworzenie warunków dla współpracy i wymiany doświadczeń przez przedsiębiorców.

3.5.5. Stworzenie otoczenia prawnego, organizacyjnego i finansowego dla funkcjonowania Regionalnych i Lokalnych Organizacji Turystycznych w województwie.

3.5.6. Wspieranie rozwoju kadr dla turystyki.

3.5.7. Intensyfikacja cyfryzacji oferty turystycznej.

3.5.8. Wprowadzanie nowych funkcji i rozwój systemu informacji turystycznej.

Obszar – ZARZĄDZANIE STRATEGICZNE ROZWOJEM WOJEWÓDZTWA (Promocja Małopolski).

Główne kierunki działań:

3.1. Integrowanie i zapewnienie spójności działań promocyjnych prowadzonych w regionie.

3.2. Inicjowanie, koordynacja i wspieranie strategicznych projektów promocyjnych w regionie.

3.3. Utrwalanie więzi społecznych i rozwój działań partycypacyjnych, z włączeniem społeczności lokalnych, na rzecz zachowania dobrego imienia Małopolski i Polski w świecie.

3.4. Wzmocnienie tożsamości Małopolski w powiązaniu z ożywieniem edukacji kulturowej, jako reakcja na zgłaszane inicjatywy lokalne.

3.5. Budowanie marki Małopolski łączącej tradycje i innowacje, z uwzględnieniem aktualnych trendów w marketingu.

3.6. Monitoring i okresowe badania marki regionu w kontekście efektywności prowadzonych działań.

Obszar ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY TERYTORIALNIE (Rozwój obszarów wiejskich)

Główne kierunki działań:

3.1. Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały:

3.1.1. Wzmacnianie integracji społeczności wiejskich.

3.1.2. Dbanie o lokalne tradycje.

3.1.3. Podtrzymywanie tożsamości kulturowej.

3.1.4. Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych poprzez inicjatywy kulturalne, w szczególności na terenach peryferyjnych.

3.1.5. Promocja produktów regionalnych.

3.1.6. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego na obszarach wiejskich.

3.3. Wzmacnianie współpracy ponadlokalnej, w tym działalności NGO i Lokalnych Grup Działania na obszarach wiejskich.

3.5. Rozwój obszarów górskich w oparciu o endogeniczne potencjały:

3.5.1. Rozwój infrastruktury, kultury i turystyki na obszarach górskich.

3.6. Rozwój infrastruktury społecznej, turystycznej i rekreacyjnej w miejscowościach uzdrowiskowych, w tym wzmacnianie procesów rewitalizacji tych ośrodków.

3.7. Wzmacnianie procesów integracji obszarów przygranicznych.

• Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego został przyjęty uchwałą nr XLVII/732/18 przez Zarząd Województwa Małopolskiego dnia 26 marca 2018 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego jest podstawowym instrumentem regionalnej polityki przestrzennej, której kształtowanie i prowadzenie należy do zadań samorządu województwa. Podstawowym zadaniem planu jest określenie celów, zasad oraz kierunków gospodarowania przestrzenią województwa, stanowiące rozwinięcie długofalowej polityki regionalnej.

W tomie pierwszym (Uwarunkowania rozwoju przestrzennego), w podrozdziale Uwarunkowania kulturowe, zostały wskazane elementy, które miały wpływ na bogate dziedzictwo kulturowe tego regionu. Składają się na nie zarówno zabytki architektury, budownictwa, sztuki, archeologii (sfera materialna), ale także tradycje oraz zwyczaje (sfera niematerialna). Teren województwa małopolskiego jest bogaty w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, obiekty rezydencjonalne, obronne, mieszkalne, użyteczności publicznej, zabytki techniki, etnograficzne oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

Zgodnie z założeniami Planu, dziedzictwo kulturowe stanowić ma trwały element krajobrazu województwa małopolskiego. Wśród tematycznych celów wymienić można między innymi:

- ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego dla podniesienia poziomu wiedzy, świadomości historycznej oraz edukacji społeczeństwa, a także możliwości ich wykorzystania;
- wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego;
- kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez prawidłowe kształtowanie struktur przestrzennych od skali urbanistycznej po rozwiązania architektoniczne.

• Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Oświęcimskiego na lata 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Oświęcimskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XVII/168/2020 Rady Powiatu w Oświęcimiu z dnia 19 lutego 2020 r.

Program jest podstawowym dokumentem określającym politykę samorządu powiatu w sferze sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego racjonalnym wykorzystaniem. Głównym celem sformułowania programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego przez określenie służących temu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach samorządu województwa.

W Programie wyznaczono 10 priorytetów wraz z kierunkami działań i zadaniami. Dodatkowo dla każdego zadania określono wykonawcę, źródło finansowania oraz termin realizacji.

Priorytet I. Konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu.

Kierunek działania I.1.: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Kierunek działania I.2.: Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.

Kierunek działania I.3.: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Priorytet II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu.

Kierunek działania II.1.: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Kierunek działania II.2.: Współpraca z właścicielami i administratorami budynków zabytkowych mająca na celu ochronę i promocję dóbr kultury.

Kierunek działania II.3.: Prowadzenie działań sanacyjnych w obrębie powiatu.

Kierunek działania II.4.: Współpraca z rządowymi służbami ochrony zabytków.

Kierunek działania II.5.: Współpraca z gminami, w celu polepszenia ochrony powiatowych zabytków.

Priorytet III. Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazowych.

Kierunek działania III.1.: Promocja dziedzictwa historycznego Powiatu Oświęcimskiego.

Priorytet IV. Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni.

Kierunek działania IV.1.: Integracja środowiska przyrodniczego i kulturowego w zagospodarowaniu przestrzeni.

Priorytet V. Wykreowanie wizerunku powiatu i tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania V.1.: Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych powiatu.

Kierunek działania V.2.: Długofalowa akcja edukacyjna i promocyjna z udziałem lokalnych fundacji i organizacji.

Kierunek działania V.3.: Kształcenie i edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych na rzecz ochrony zabytków.

Priorytet VI. Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Kierunek działania VI.1.: Zwiększenie zasobów informacyjnych nt. dziedzictwa historycznego powiatu.

Kierunek działania VI.2.: Promowanie tras turystycznych i dydaktycznych (pieszych i rowerowych) wykorzystujących walory powiatu.

Kierunek działania VI.3.: Wykorzystanie mediów do popularyzacji zasobów kulturowych.

Priorytet VII. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Kierunek działania VII.1.: Podejmowanie inicjatyw zmierzających do pozyskania środków zewnętrznych.

Priorytet VIII. Powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania VIII.1.: Wykorzystanie środowiska kulturowego do wzmacniania poczucia tożsamości lokalnej i więzi z powiatem.

Kierunek działania VIII.2.: Utworzenie bazy danych o niematerialnych zabytkach powiatu.

Priorytet IX. Wzmocnienie roli społeczeństwa w ochronie zabytków.

Kierunek działania IX.1.: Wypełnianie obowiązków prowadzenia listy społecznych opiekunów zabytków.

Priorytet X. Nadzór nad właściwym oznakowaniem zabytkowych budynków.

Kierunek działania X.1.: Oznakowanie obiektów zabytkowych „błękitną tarczą”.

• Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2021-2030

Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2021-2030 została przyjęta uchwałą nr XXVII/252/2020 Rady Powiatu w Oświęcimiu z dnia 16 grudnia 2020 r.

Strategia jest podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu powiatowego, diagnozującym podstawowe uwarunkowania i potrzeby rozwojowe oraz potencjał powiatu, opisującym podejście zintegrowane, określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju, prowadzonej w przestrzeni powiatu w perspektywie najbliższych lat, w tym przy szerokiej partycypacji interesariuszy i partnerów.

Wśród jednych z elementów wyznaczonych wyzwań rozwojowych, wskazano: Lepsze wykorzystywanie turystycznego i kulturowego potencjału powiatu oświęcimskiego.

Priorytety i cele wyszczególnione w Strategii zostały określone na podstawie wniosków z kompleksowej diagnozy uwarunkowań i potrzeb rozwojowych oraz potencjału powiatu oświęcimskiego, zdefiniowanych wyzwań rozwojowych i przyjętej wizji rozwoju do 2030 roku.

Wydrebniono 3 obszary strategiczne, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się:

- gospodarka, edukacja i rynek pracy,
- dziedzictwo i oferta czasu wolnego,
- atrakcyjność osadnicza.

W obszarze ochrony zabytków wskazać można:

Obszar strategiczny: DZIEDZICTWO I OFERTA CZASU WOLNEGO

Cel strategiczny nr 2: Rozwój wszechstronnej oferty wykorzystania czasu wolnego, bazującej na historii, walorach i tradycjach powiatu oświęcimskiego.

Cele operacyjne:

- Rozwój infrastruktury oraz spójnej oferty turystycznej, wykorzystującej unikalność i różnorodność powiatu oświęcimskiego.
- Wykorzystanie oraz ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego powiatu oświęcimskiego.
- Rozwój sportu i rekreacji, przy wykorzystaniu tradycji i specjalizacji lokalnych.

Kierunki interwencji (kluczowe działania):

- Rozwój i modernizacja wielosezonowych szlaków turystyczno-rekreacyjnych - rozwój zintegrowanej sieci szlaków rowerowych, budowa nowych i remont istniejących, w tym jako standard przy budowie i modernizacji dróg, infrastruktura towarzysząca, tworzenie i oznakowanie szlaków, informacja towarzysząca, popularyzacja poprzez dedykowane aplikacje lub open data itp.
- Tworzenie warunków dla rozwoju infrastruktury turystycznej i wypoczynkowej, w tym bazy noclegowej.
- Tworzenie spójnej oferty turystycznej w oparciu o specyficzne i zróżnicowane walory powiatu oświęcimskiego oraz jej promocja (nowe produkty i usługi, inwestycje i zagospodarowanie przestrzeni wokół oryginalnych walorów przyrodniczych i krajobrazowych itp.).
- Stworzenie spójnego systemu informacji turystycznej na terenie całego powiatu oświęcimskiego – współpraca w zakresie dostępności materiałów informacyjnych i promocyjnych o każdej atrakcji z terenu powiatu we wszystkich punktach informacyjnych, wykorzystanie podmiotów komercyjnych (np. hotele) i instytucji (np. MDSM, MPMZO) do propagowania wiedzy o atrakcjach powiatu wśród gości krajowych i zagranicznych.
- Promocja i rozwój turystyki wiejskiej na terenie powiatu.
- Wdrożenie mechanizmów włączających wartości dziedzictwa lokalnego i regionalnego w obieg gospodarczy.
- Organizacja wydarzeń propagujących historyczne dziedzictwo powiatu oświęcimskiego.
- Wspieranie i promocja twórczości artystycznej.
- Pobudzanie i wzmacnianie lokalnego życia społecznego i kulturalnego – uczestnictwa, samoorganizowania się w grupy inicjatywne, organizacje wydarzeń i kompetencji temu służących.
- Modernizacja i poprawa dostępności infrastruktury kulturalnej będącej pod zarządem powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty, które dotyczą dziedzictwa kulturowego gminy.

• Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy Zator został przyjęty dnia 22.06.2005 r. Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Zgodnie z przepisami Plan aktualizowany jest co roku.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Strategia Rozwoju Gminy Zator na lata 2014-2022

Strategia Rozwoju Gminy Zator na lata 2014-2022 została przyjęta uchwałą nr LIX/468/14 Rady Miejskiej w Zatorze dnia 30 września 2014 r. Strategia jest dokumentem definiującym jej najważniejsze przedsięwzięcia społeczne, gospodarcze i środowiskowe, w tym zawiera kierunki alokacji zasobów, które w możliwie najlepszy sposób powinny przyczynić się do realizacji pożądanej wizji rozwoju. Jest również podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu gminy, określającym obszary, cele i kierunki interwencji realizowane w przestrzeni lokalnej.

W Strategii wyodrębniono cztery obszary priorytetowe, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się. Dla każdego z obszarów sformułowany został cel strategiczny (w perspektywie 2022 r.), z którego wynikają cele operacyjne. Dla ich urzeczywistnienia wyodrębniono natomiast kierunki interwencji – kluczowe zadania i projekty do realizacji.

Poniżej przedstawiono tylko cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy:

Obszar 1. Oferta czasu wolnego.

Cel strategiczny: Rozwój szerokiej i zróżnicowanej oferty czasu wolnego w oparciu o markę Doliny Karpia.

Cele operacyjne:

1.1. Zrównoważony rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej.

1.2. Promocja i rozwój produktów turystycznych oraz marki Doliny Karpia.

1.3. Rewitalizacja przestrzeni miejskich i obszarów wiejskich.

1.4. Wzmacnianie oferty kulturalnej.

Obszar 2. Gospodarka lokalna.

Obszar 3. Kapitał ludzki i społeczny.

Obszar 4. Ochrona środowiska przyrodniczego.

W trakcie opracowywania jest nowa Strategia Gminy Zator 2023-2030.

• Koncepcja rozwoju gospodarczego i turystycznego Doliny Karpia

Koncepcja rozwoju gospodarczego i turystycznego Doliny Karpia” i jej uszczegółowienie – „Strategia rozwoju gospodarczego obszaru Doliny Karpia ze szczególnym uwzględnieniem turystyki, agroturystyki oraz stref aktywności gospodarczej w Zatorze oraz lokalnych produktów i marek lokalnych, została opracowana w 2016 r.

To dokument planistyczny będący kluczową deklaracją siedmiu samorządów tworzących obszar Doliny Karpia: miasta Zator oraz gmin Brzeźnica, Osiek, Przeciszów, Polanka Wielka, Spytkowice oraz Tomice. Strategia jest dokumentem programowym o charakterze wykonawczym, w którym definiuje się misję, wizję, cele strategiczne oraz plany operacyjne w formie katalogu działań. Celem głównym prowadzonych prac było wskazanie jakie działania, w perspektywie roku 2025, powinny zostać podjęte przez samorządy tworzące

Dolinę Karpią oraz zaangażowanych interesariuszy, by zwiększyć jej atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną, a także rozwijać nowoczesną i konkurencyjną gospodarkę wykorzystującą posiadane zasoby i atuty.

Na obszarze Doliny Karpią występują chronione tereny pod nazwą „Dolina Dolnej Skawy”. Obszar Doliny Dolnej Skawy obejmuje największe kompleksy stawów na Ziemi Oświęcimsko-Zatorskiej: Spytkowice, Przeręb, Bugaj oraz Stawy Monowskie. Stawy obejmują około 1500 ha powierzchni.

Dolina Karpią stanowi bardzo interesujący obszar o bogatym dziedzictwie historycznym i kulturowym. Świadectwem bogatej przeszłości tego terenu są liczne zamki, pałace i dwory oraz zabytki architektury sakralnej. Oprócz zabytków kultury materialnej, charakterystyczne dla wszystkich gmin Doliny Karpią jest także bogactwo dziedzictwa duchowego, przekazywanego przede wszystkim w postaci tradycji i zwyczajów ludowych, a także tradycyjne rzemiosło, zawody i działalność artystyczna.

Misją Doliny Karpią jest zapewnienie jego mieszkańcom unikalnych warunków do życia, łączących komfort funkcjonowania w nowoczesnym, przyjaznym i pełnym walorów historycznych i kulturowych mikroregionie z dostępem do atrakcyjnego i dynamicznie rozwijającego się rynku pracy.

W ramach prac analitycznych i eksperckich wyznaczono cztery priorytety obszarowe, które pełnią wiodącą funkcję z punktu widzenia kompleksowego rozwoju gospodarki w mikroregionie Doliny Karpią:

1. Turystyka

Cel strategiczny 1. Rozwój funkcji turystycznych Doliny Karpią.

2. Gospodarka

Cel strategiczny 2. Budowanie atrakcyjności inwestycyjnej Doliny Karpią.

Cel strategiczny 3. Rozwój społeczno-gospodarczy budowany w oparciu o stymulowanie wzrostu obszarów gospodarczych.

3. Marketing

Cel strategiczny 4. Budowa marki Doliny Karpią jako ośrodka gospodarczego i turystycznego.

Cel strategiczny 5. Skoordynowana promocja turystyczna i gospodarcza Doliny Karpią.

4. Współpraca

Cel strategiczny 6. Pobudzenie współpracy w szczególności instytucjonalnej na rzecz rozwoju Doliny Karpią.

• **Plany Odnowy Miejscowości**

- **Plan odnowy miejscowości Graboszyce** przyjęty uchwałą nr XLI/247/09 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 26 maja 2009 r.
- **Plan odnowy miejscowości Palczowice** przyjęty Uchwałą nr LVI/318/10 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 23 lutego 2010 r.
- **Plan odnowy miejscowości Zator** przyjęty uchwałą nr LVI/317/10 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 23 lutego 2010 r., zmieniony Uchwałą nr IX/39/2011 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 29 marca 2011 r.

Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno-gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to: ogólna charakterystyka miejscowości, analiza zasobów miejscowości służąca przedstawieniu stanu rzeczywistego, analiza SWOT, plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że Plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

Ww. Plany wymagają dokonania aktualizacji.

• Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zator

Obowiązujące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zator zostało przyjęte uchwałą nr XXXVII/219/21 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 29 września 2021 r.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisującym stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiującym kierunki realizowania polityki przestrzennej gminy. Studium wytycza politykę przestrzenną gminy, która ma na celu zagwarantowanie zrównoważonego rozwoju wszystkich elementów struktury przestrzennej gminy. Określona polityka przestrzenna stanowi wytyczne koordynacyjne dla sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W Studium opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ochrona podstawowych wartości kulturowych gminy Zator powinna być prowadzona w oparciu o poniższe zasady:

- zachowanie i ochrona historycznych układów przestrzennych i zabytków wraz z ich otoczeniem;
- wyznaczenie i oczyszczenie strefy ekspozycji obiektów zabytkowych poprzez ograniczenie lokalizacji nowych budynków w ich sąsiedztwie oraz dążenie do wycofania budynków istniejących;
- obowiązek uwzględnienia kontekstu historyczno-przestrzennego w trakcie prac modernizacyjnych;
- eksponowanie walorów historycznego zagospodarowania i elementów symbolicznych;
- zachowanie i ochrona istniejącej zieleni parkowej i zadrzewień ulic;
- zachowanie i ochrona historycznych panoram widokowych;
- uwzględnianie obiektów zabytkowych i stanowisk archeologicznych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- dla obiektów posiadających wartość kulturową lub zabytkową, które nie są objęte ochroną na podstawie przepisów odrębnych, zakłada się takie gospodarowanie tymi obiektami w planach zagospodarowania przestrzennego, aby dążyć do ich ochrony.

Ponadto w Studium proponuje się stworzenie parków kulturowych w miejscowościach Graboszyce i Zator.

Dopełnieniem ustaleń Studium są wykazy obiektów zabytkowych takie jak: obiekty objęte ochroną konserwatorską (zabytki wpisane do rejestru zabytków), obiekty będące w ewidencji zabytków, obiekty niepodlegające ewidencji zabytków nieruchomych, stanowiska archeologiczne oraz opisano zasoby środowiska kulturowego, w tym układy urbanistyczne, architektura sakralna, założenia pałacowe lub dworsko-pałacowe, założenia folwarczne, urządzenia techniki.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Zator

5.2.1. Charakterystyka gminy

• Położenie geograficzne

Gmina Zator to gmina miejsko-wiejska usytuowana w zachodniej części województwa małopolskiego, w niewielkiej odległości od pogranicza z województwem śląskim. Gmina jest jedną z dziewięciu gmin powiatu oświęcimskiego, na pograniczu z powiatami chrzanowskim i wadowickim. Jest położona w najbardziej wysuniętej na wschód części powiatu. Sąsiaduje od zachodu z gminą wiejską Przeciszów (powiat oświęcimski), od północy z gminą wiejską Babice (powiat chrzanowski), od wschodu z gminą wiejską Spytkowice (powiat wadowicki) oraz od południa z gminami wiejskimi Tomice i Wieprz (powiat wadowicki).

Siedzibą władz gminy jest miasto Zator. W skład gminy wchodzi miasto Zator oraz 9 miejscowości: Graboszyce, Grodzisko, Laskowa, Łowiczki, Palczowice, Podolsze, Rudze, Smolice, Trzebieńczyce.

• Środowisko przyrodnicze i ukształtowanie terenu

Gmina Zator leży w Kotlinie Oświęcimskiej. Budowa geologiczna terenu Gminy Zator pozwala na wyróżnienie dwóch części: część północna leży w obszarze Zapadliska Przedkarpackiego, natomiast część południowa położona jest w obszarze Zewnętrznych Karpat.

Terytorium gminy charakteryzuje się niską lesistością, stanowią około 4,2% ogólnej powierzchni. Lasy zlokalizowane są głównie w Dolinie Rzeki Skawy, a ich rozkład pokrywa się z południkowym biegiem rzeki, w centralnej części gminy.

Gmina posiada dość dobrze rozwiniętą sieć hydrograficzną. Występują tu zarówno wody płynące, zbiorniki sztuczne i naturalne, jak i tereny podmokłe. Największą rzeką gminy jest Wisła, przecinająca równoleżnikowo jej północną część. Drugą pod względem wielkości rzeką jest Skawa, stanowiąca prawy dopływ Wisły, z którą łączy się w miejscowości Podolsze i przecina południkowo centralną część gminy. Ponadto do rzeki Skawy wpadają jej lewobrzeżne dopływy: Wieprzówka i Łowiczanka oraz prawobrzeżna Czarczówka. Bezpośrednio do Wisły wpada również mniejszy ciek – Bachorz. W gminie rozwinięta jest także sieć mniejszych cieków (m.in. potok Czarczówka, struga Włosanka) oraz rowów melioracyjnych odwadniających tereny podmokłe w dolinie Wisły.

Znaczną część obszaru gminy zajmują zbiorniki powierzchniowe, które stanowią ponad 20% całkowitej powierzchni gminy. Wśród nich znajdują się kompleksy stawów rybnych o genezie średniowiecznej (Przyręb, stawy rudzkie, spytkowickie i zatorskie) oraz zalane wodą wyrobiska powstałe w wyniku eksploatacji kruszywa (w Graboszycach, Podolszu i Trzebieńczykach).

Na terenie Gminy Zator znajdują się obszary i obiekty chronione, do których należą:

- Obszar Natura 2000 – Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Dolnej Skawy” utworzony w 27.10.2008 r. na podstawie Dyrektywy Ptasiej.
- pomnik przyrody – aleja lipowa – jak wynika z danych przedstawionych przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Krakowie na terenie gminy Zator znajduje się aleja drzew wpisana do rejestru pomników przyrody, w jej skład wchodzi 153 lipy i 1 klon jawor.
- korytarze ekologiczne – EKO WISŁA, EKO SKAWA i lokalne ciągi ekologiczne EKO.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Znaleziska archeologiczne potwierdzają, że obszar dzisiejszej gminy Zator był atrakcyjnym miejscem bytowania dla ludzi już w pradziejach. Dobrze reprezentowane są znaleziska z młodszej epoki kamiennej (neolit). Występują pojedyncze znaleziska z epoki brązu, okresu wpływów rzymskich oraz z okresu żelaza. Omawiany obszar wyróżnia nasycenie wczesnośredniowiecznymi i średniowiecznymi śladami osadnictwa obronnego, w postaci grodzisk w Zatorze, Grodzisku i Trzebieńczycach. Nowożytna rezydencja obronna w Graboszycach dopełnia obraz historycznego fortyfikowania terenu. O najstarszych mieszkańcach regionu nie jesteśmy w stanie wiele powiedzieć. Reprezentowane są znaleziska związane z rozległą kulturą łużycką oraz późniejsze potwierdzające obecność Celtów i wpływy rzymskie. Znaleziska monet rzymskich w Graboszycach potwierdzają przebieg szlaku handlowego, z południa na północ, związanego z dolinami rzek. Natomiast nie ma wątpliwości, że już we wczesnym średniowieczu tereny te były zasiedlone przez słowiańskich Wiślan. Zapewne też dzieliły polityczne losy plemiennego państewka wiślańskiego. W okresie kształtowania się państwa polskiego i ugruntowania władzy pierwszych Piastów ziemie dzisiejszej gminy wchodziły w skład ziemi krakowskiej, w granicach wcześniej wykształconej kasztelanii oświęcimskiej. W 1179 r. kasztelania oświęcimska podarowana przez księcia krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego Mieszkowi Płatonogiemu władającemu księstwem opolsko-raciborskim, przeszła pod panowanie Piastów Śląskich. Od 1291 r. tereny te okresowo znajdowały się pod wpływem czeskim, w związku z hołdami lennymi składanymi władcom Czech, przez kolejnych Piastów śląskich. Sukcesywne podziały księstwa opolsko-raciborskiego skutkowały przynależnością zatorszczyzny, kolejno do księstwa cieszyńskiego, a następnie wyodrębnionego w 1316 r. księstwa oświęcimskiego. W 1445 r. w wyniku dalszych podziałów doszło do wyodrębnienia księstwa Zatorskiego, które objął Wacław, syn Kazimierza II Oświęcimskiego. Wytrawna polityka Jagiellonów doprowadziła w 1462 r. do zhołdowania, a następnie inkorporacji księstw oświęcimskiego i zatorskiego do Korony. W latach 1513-1564 zachowywano jeszcze formalną odrębność i król polski był jednocześnie księciem Zatorskim. Mimo pełnej inkorporacji w 1564 r. księstwa zatorskiego do korony, zachowało ono aż do rozbiorów znaczną odrębność prawną.

Rolę centralnego ośrodka osadniczego, handlowego i administracyjnego w regionie pełnił Zator. Jego rozwój wiązał się z usytuowaniem przy szlaku handlowym. Ożywienie nastąpiło w związku z rozwojem nadgranicznej warowni, miasta, a następnie siedziby książęcej. W granicach centrum dzisiejszego Zatora odnotowano istnienie wczesnośredniowiecznego grodziska. Początki osady wiążą się ze wzniesieniem po 1179 r. gródka granicznego strzegącego nowo wytyczonej granicy Księstwa Raciborskiego Mieszka Płatonogiego, i Ziemi Krakowskiej Kazimierza Sprawiedliwego oraz traktu komunikacyjnego w dolinie Skawy, wiodącego z Krakowa na Śląsk i do Czech. Pierwsza wzmianka historyczna o istnieniu wsi Zator pochodzi z 1254 r. W 1260 r. wieś została lokowana na prawie niemieckim, staraniem klasztoru benedyktynek w Staniątkach za zezwoleniem księcia opolskiego Władysława. Lokacji miasta na wzór Cieszyna, na prawie Lwówka Śląskiego, dokonano w 1292 r., na podstawie zezwolenia księcia cieszyńskiego Mieszka. Pierwotnie miejscowość stanowiła własność klasztorną, po 1273 r. książęcą. Parafia była notowana u schyłku XIII w. Wówczas też działała tu książęca komora celna.

Centrum osadnicze znajduje się na cyplu ponad wysoką szkarpą Skawy, opływającej miasto od wschodu i północnego-wschodu. Od zachodu znajduje się obniżenie związane z dolinką potoku, w którego górnym biegu, po południowo-zachodniej stronie miasta już w średniowieczu zlokalizowano wielki kompleks stawów rybnych.

Kolejna faza lokacyjna miała miejsce w końcu XIV w., wiązała się z ukształtowaniem „Nowego Miasta”. Około 1393 r. wzniesiono okazały gotycki kościół farny. Następna faza lokacyjna przypadała na XV/XVI w., podczas której wzniesiono murowany zamek, który pełnił funkcję jednej z siedzib książęcych piastowskiego księstewka Oświęcimsko - Zatorskiego. W 1440 r. na żądanie króla polskiego zburzono mury obronne miasta. Rozwinęły się wówczas przedmieścia i zagospodarowano na nowo kompleks stawów. W 1468 r. książę Kazimierz ufundował w Zatorze drugi (niezrachowany) kościół pw. św. Krzyża. Na przełomie XV

i XVI w. na przedmieściach Blech i Kamieniec osiedlili się pierwsi Żydzi. Miasto bogaciło się w związku z cyklicznymi jarmarkami i handlem między Śląskiem, a ziemią krakowską.

W 1564 r. dokonano ostatecznej, formalnej inkorporacji Księstwa Zatorskiego do Korony. Zator otrzymał kolejne przywileje handlowe. W 1629 r. odnotowano w Zatorze 195 domów. Działali liczni rzemieślnicy. Od 2 połowy XVII w. do połowy XVIII w. trwał upadek miasta. Wielką klęską, brzemienną w rozległe zniszczenie substancji budowlanej miasta, był potop szwedzki. W 1662 r. miasto liczyło zaledwie 430 mieszkańców, w tym 7 rzemieślników. Pożar w 1769 r. dopełnił miary upadku. Gospodarcze i kulturalne ożywienie miasteczka nastąpiło w ostatniej ćwierci XVIII w. i trwało do połowy XIX w.

Po pierwszym rozbiórze Polski, w 1772 r., Austriacy w Zatorze zlokalizowali stolicę powiatu obejmującego zatorszczyznę, księstwo oświęcimskie i żywiecczyznę. Cesarz Austrii przyjął tytuł księcia oświęcimskiego i zatorskiego. Znalazło to wyraz nawet w efemerycznej emisji monet dla pozyskanego księstwa. W ramach wprowadzania oświeceniowych porządków w końcu XVIII w., zgodnie z józefińskimi wymogami sanitarnymi, założony został poza miastem cmentarz katolicki, istniejący do dziś. Na przełomie XVIII i XIX w., zgodnie ze standardami drogi cesarskiej, obsadzono lipami drogę do Oświęcimia. W 1778 r. skarb cesarski sprzedał niegrodowe starostwo Zatorskie w ręce prywatne. Nabywcą był Fryderyk Dunin. W 1811 r. Zator liczył 1852 mieszkańców, głównie rolników. W wyniku przekształceń własnościowych w 1817 r. dobra Zatorskie przeszły w ręce Potockich. Ok. 1836 r. przebudowano zamek zatorski, wg projektu Franciszka Lanciego. Powstała romantyczna rezydencja w duchu historyzmu, integralnie powiązana z romantycznym, malowniczym parkiem krajobrazowym. Zgromadzone w zamku zbiory i pamiątki historyczne stanowiły istotne dopełnienie programu architektonicznego podkreślającego książęcą tradycję miejsca.

Okres od połowy XIX w. do 1914 r. przyniósł dalszy rozwój miasta. W 1884 r. zbudowana została linia kolejowa ze Skawiny do Oświęcimia, ze stacją w Zatorze, a w 1896 r. linia z Trzebini do Skawiec. W centrum miasta nastąpił rozwój zabudowy murowanej. Działały dwa młyny, dwie cegielnie, wytwórnia mydła, około 20 warsztatów różnych rzemiosł. Miasto założyło w 1895 r. szkołę koszykarską, dla podniesienia i rozkrzewienia tego rzemiosła. W okresie międzywojennym uregulowano Skawę, ukończono budowę wałów ziemnych przeciwpowodziowych, wybudowano wodociągi. W 1921 r. Zator liczył 2000 mieszkańców, odnotowano 275 domów.

W czasie II wojny światowej miasto ucierpiało, między innymi tracąc część ludności pochodzenia żydowskiego. Po 1939 r. Zator znalazł się w granicach Rzeszy. W dniu 26 stycznia 1945 r. wojska niemieckie ustąpiły przed siłami rosyjskimi, wchodzącymi w skład 60 Armii I Frontu Ukraińskiego. Reforma rolna pozbawiła własności ziemskich rodzinę Potockich. Gospodarka stawowa uległa upaństwowieniu.

Po 1945 r. nasilił się proces urbanizacyjny. Przyniósł on także negatywne skutki: chaotyczną zabudowę o ahistorycznych bryłach zlokalizowaną, bez związku z kontekstem historycznym, także na terenie pól po zachodniej stronie miasta. Przy ul. Kongresowej wybudowano budynki pawilonu sklepowego i szkoły tworząc współczesne dominanty, agresywne w kontekście krajobrazu historycznego. W latach 70. XX w. przy ul. Kolejowej – ul. Oświęcimskiej wybudowano osiedle wysokich bloków mieszkalnych. Wnętrze placu na Blichu zostało zdegradowane przez budowę stacji benzynowej. Rozwój nowych inwestycji łączył się z wymianą substancji i przekształceniami dawnej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej, co jest szczególnie widoczne wśród zabudowy peryferyjnej. Np. w latach 90-tych XX w. i w pocz. XXI w. zniknęły zupełnie stodoły drewniane sytuowane na granicy zabudowy miejskiej i pól uprawnych, które stanowiły charakterystyczny element krajobrazu. Tereny gminy przechodziły kolejne powojennych reform administracyjnych należąc do województwa krakowskiego, bielskiego i finalnie, do województwa małopolskiego.

Wśród wsi gminy Zator wyróżniają się pod względem historycznym **Graboszyce**. Wieś powstała w XIII w. Jako dobra rycerskie należała między innymi do Jastrzębców, Pilawitów, a w XVI w. znalazła się w posiadaniu sekretarza królewskiego Dionizego Dziwisz Brandysa. Wśród kolejnych właścicieli dóbr byli Porębscy herbu Nabram, Krasinscy, Russocy i Sołtyk. Ostatnimi właścicielami dóbr do 1945 r. była rodzina Chrzęszczów. Z osobą Brandysa łączy się historia graboszyckiego dworu. Około 1575 r. nastąpiła przebudowa wcześniejszej siedziby, na okazały dwór obronny w stylu renesansowym. W latach 1835-1850 hr. Sołtyk dwór

gruntownie odnowił i otoczył krajobrazowym parkiem. Graboszycki kościół pochodzi z 1585 r. Został wzniesiony w miejsce starszego wzmiankowanego już w 1325 r.

Wczesną metrykę osadniczą ma wieś **Grodzisko**. Badania archeologiczne potwierdzają istnienie pradziejowej osady obronnej z kręgu kultury łużyckiej. Zarówno nazwa, jak i pozostałości kolejnej wczesnośredniowiecznej osady obronnej potwierdzają znaczenie wsi. W XIII w. miała miejsce lokacja wsi. Bolesław Wstydlivy nadał ją zwierzynieckim norbertankom z Krakowa. Następnie wieś należała do książąt oświęcimskich. W XVI w. przeszła w ręce Myszkowskich z pobliskich Spytkowic. W XIX w. trafiła w skład dóbr zatorskich Potockich, gdzie należała do 1945.

Z dobrami Zatorskimi związana jest też historia wsi **Laskowa**. Wieś powstała w XIII w. W XIV i XV w. była notowana, jako wieś rycerska należąca do Laskowskich herbu Kornicz. W XVI w. należała do Brandysów z Graboszy, a następnie, od 1522 r. do 1772 r. wchodziła w skład królewskiej Zatorskiej. W XIX w., po 1945 r. należała do dóbr Zatorskich Potockich. Wieś wchłonęła tereny oddzielnej osady zwanej Węglowice, która była wymieniana jeszcze w dokumentach z połowy XVI w. Zniszczona w wyniku ulew Skawy w XVII w., została włączona w obszar Laskowej.

Kolejną wsią rycerską w regionie były **Palcowice**. Notowane w XIII w., należały między innymi do Porębskich herbu Kornicz, Palczewskich herbu Szasor i Bibersteinów Starowieyskich. Od pierwszych lat XIX w., po 1945 r. były częścią dóbr Zatorskich Potockich. Parafia wzmiankowana była już w 1325 r. W 1562 r. tutejszy kościół był zamieniony na zbór kalwiński. Rekatalizacja nastąpiła u progu XVII w. Obecny kościół drewniany został wzniesiony w miejsce strasznego w 1894 r. Obok kościoła relikty dawnego zespołu folwarcznego z ogrodem, budynkami gospodarczymi i domkiem ogrodnika z poł. XIX w. W przysiółku Rabusiowice, w 1910 r. z okazji 500 rocznicy zwycięstwa, został usypany kopiec „Grunwald”. Wysadzony w powietrze przez Niemców w czasie II wojny światowej, został usypany na nowo w 1966 r., w rocznicę 1000-lecia Państwa Polskiego.

Podolsze również powstały, jako wieś rycerska, zapewne w XIII w. Wieś należała między innymi do Porębskich i Myszkowskich. W 1627 r. przeszła w ręce dominikanów krakowskich. Zlicytowana, jako dobra kościelne przez Austriaków po pierwszym rozbiórce, w XIX w. weszła w skład dóbr Zatorskich Potockich. W XIX w. próbowano wydobywać na terenie wsi rudę darniową. W XIX w. i 1 połowie XX w. był to silny ośrodek wikliniarstwa. W granicach wsi znajduje się duży kompleks stawów rybnych Przeręb. Pośród stawów wznosi się dworek – rządcówka z XIX w., w której zamieszkiwał zarządca gospodarstwa rybackiego Potockich. Największe stawy na Przerębie, noszą nazwy Pilawa i Leliwa, od nazw herbów szlacheckich.

Rudze lokowano w XIV w. Należała do Rudzkich, hr. Russockich i Bibersteinów Starowieyskich. Ci ostatni u schyłku XVIII w. w. wybrali wieś, jako siedzibę, centrum rozległych włości ciągnących się od Ochodzy, po Chocznię. Na przełomie XIX i XX w. wieś zmieniała właścicieli przechodząc od Bibersteinów, w ręce Heradinów i we władanie Rozalii Penkali, ostatniej właścicielki dóbr. Dwór pochodzi z końca XVIII w. Dobra wzbogacał zachowany kompleks stawów.

Smolice były notowane w początku XIII w. i należą do starszych osad w regionie. Już kasztelan oświęcimski Klemens z Ruszczy darował wieś staniąteckim benedyktynkom. W XIV w. i XV w. należała do Radwanitów. Później często zmieniała właścicieli, by finalnie w XIX w., po 1945 r. zaliczać się do dóbr Potockich z Zatora. Dwór drewniany z XVIII w., później rządcówka dóbr Potockich uległ zniszczeniu po II wojnie światowej.

Trzebieńczyce wzmiankowane były dopiero w 1400 r., choć powstały jak większość wsi w regionie wcześniej. Należały do dóbr książęcych, następnie do zatorskiej królewskiej. Po rozbiórce sprzedane przez skarb cesarski Duninom, przeszły finalnie w ręce Bobrowskich.

Do najmłodszych wsi gminy należą **Łowiczki**. Należały do dóbr Zatorskich. Powstały w 1950 r. z części wsi Piotrowice.

5.3. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych oraz kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, umiejętności i wiedza, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Gmina Zator charakteryzują się bogactwem dziedzictwa niematerialnego, czyli historii, wyróżniając ten teren z pośród innych gmin Małopolski. Tradycja niezależnego księstwa, siedziba książąt z dynastii Piastów, prawne odrębności w dziejach Rzeczypospolitej, to cenne dziedzictwo niematerialne decydujące o tożsamości i wyjątkowości obszaru. Ciągłość tradycji gospodarki stawowej prowadzonej w tym obszarze od średniowiecza do dziś dodatkowo owe walory historyczne potęguje.

W zakresie dziedzictwa materialnego, czyli zasobie nieruchomości zabytkowych w granicach gminy widoczne są spore dysproporcje.

5.3.1. Dziedzictwo materialne

Największe i najcenniejsze nagromadzenie zabytków znajduje się w Zatorze. Jedynym mieście gminy. Nawarstwiają się tu elementy zabytkowe od prahistorycznych śladów osadnictwa, przez średniowieczne grodzisko, średniowieczny lokacyjny układ urbanistyczny, nowożytnie układy urbanistyczne podgrodzi i folwarków wraz ze stawami, osiemnastowieczną aleję wzdłuż traktu komunikacyjnego, dziewiętnastowieczny, romantyczny park krajobrazowy związany z zamkiem - rezydencją, cmentarz katolicki i kirkut, po zabytki budownictwa z różnych epok. Wartość szczególną ma sylweta i panorama miasta widziana z dróg dojazdowych, zwłaszcza z kierunków północnego i wschodniego.

Wśród zatorskich budowli dominuje gotycki kościół farny pw. Św. Wojciecha i Jerzego. Niedaleko kościoła wznosi się dawny zamek książęcy, przekształcony w 1836 r. na nowoczesną rezydencję w duchu romantycznego historyzmu przez Franciszka Marię Lanciego. Zamkowa oficyna, mur ogrodowy, park oraz położony po przeciwnej stronie kościoła zajazd (później wozownia i stajnie pałacowe), wszystkie z XIX w. dopełniają program funkcjonalny i kompozycyjny zespołu. Zespół budowli zamku, kościoła i zabudowy towarzyszącej stanowi wyjątkowy w skali kraju zespół dokumentujący dzieje średniowiecznej siedziby piastowskich książąt i jednocześnie dziewiętnastowieczną, romantyczną rezydencję związaną z magnackim rodem Potockich, koncepcją siedziby – muzeum oraz europejską jakością rozwiązań stylowych historyzmu w autorskiej redakcji Lanciego. Szczególnie istotne dla tożsamości zespołu są budynki z zachowanymi elementami heraldycznymi – Pilawą Potockich.

Pozostałe budowle Zatora nie dorównują rangą artystyczną i historyczną zabudowie kościelnej i zamkowej, co nie oznacza, że nie są wartościowe.

Wśród zabudowy zaznacza się neogotycki ratusz wzniesiony w 1903 r. Natomiast wśród budowli użyteczności publicznej na szczególną zasługę również budynek dworca kolejowego, wzniesiony po 1884 r.

Wśród budynków mieszkalnych Zatora można wyróżnić dwie zasadnicze kategorie. Pierwszą stanowią murowane kamienice, domy miejskie, usytuowane w pierzejach rynkowych i w wychodzących z Rynku ulicach, pochodzące z XIX i XX w. Drugą domy drewniane wznoszące się głównie na obrzeżach historycznego układu urbanistycznego. W grupie pierwszej znajdują się budowle reprezentujące oszczędny formalnie klasycyzm (np. ul. Rynek 2), gamę dziewiętnastowiecznych stylowych kostiumów historycznych (np. ul. Krakowska 8, Oświęcimska 8, Rynek 14) oraz eklektyczne budowle łączące elementy historyzmu

i secesji w skromnej redakcji peryferyjnych realizacji warsztatowych (np. ul. Krakowska 6). Do grupy tej zaliczyć trzeba również murowane budowle willowe z początku XX w. zlokalizowane głównie przy traktach komunikacyjnych wyprowadzających z centrum miasta (ul. Wadowicka). Pod względem stylowym łączą się z grupą budowli eklektycznych z elementami historyzmu i secesji. Niewielki procent we wspomnianej grupie stanowią realizacje w duchu międzywojennego modernizmu. Interesującym wyjątkiem wyróżniającym się wśród nich klasą artystyczną mogą być wille w sąsiedztwie stacji kolejowej. W grupie drugiej dominują tradycyjne, parterowe, wolnostojące domy drewniane. Pod względem formy oscylują od dziewiętnastowiecznych, osadzonych w dawnej tradycji domów miejskich (np. ul. Blich 1), po peryferyjne budynki bliższe formalnie drewnianym domom wiejskim. Te występują w dwóch formach – starszej bielonej chałupy zrębowej (ul. Piastowska 14) i młodszej, z lat 30-tych XX w., domu szalowanego i malowanego w odcieniach brązu (ul. Spadzista 1).

Jako czytelne obszary w tkance miasta zachowały się tereny dawnych folwarków miejskich. Budowle gospodarcze uległy znaczącym przekształceniom i utraciły wartość zabytkową.

Wartość urbanistyczną, jako przestrzeń i historyczną w skali detalu zachowały cmentarz katolicki i żydowski kirkut. Oba stanowią cenne zespoły o dziewiętnastowiecznym rodowodzie, niepozbawione elementów o wyrazie artystycznym (nagrobki, macewy).

Istotnymi elementami wzbogacającymi wyraz miasta historycznego są figury i krzyże przydrożne. Najcenniejsze z zachowanych w Zatorze pochodzą z XIX w. (św. Jan Kanty, Św. Roch, Św. Jan Nepomucen).

W granicach wsi należących do gminy nasycenie budowlami o charakterze zabytkowym jest mniejsze. Daje się odczuć daleko idąca wymiana substancji. Zwłaszcza w zakresie budownictwa mieszkalnego. Wśród wyróżniających się budowli można wyodrębnić trzy grupy: architektura sakralna, rezydencyjna oraz mieszkalna (z towarzyszącą zabudową gospodarczą).

Architekturę sakralną reprezentują dwa zabytkowe kościoły drewniane. W Graboszycach z XVI w., stanowiący cenny przykład gotyckiej świątyni drewnianej w typie śląskim (bryła ze zróżnicowanym pod względem wysokości prezbiterium i korpusem, każde nakryte osobnym dachem, w odróżnieniu o typu małopolskiego, gdzie korpus i prezbiterium nakryte są wspólnym dachem o jednej kalenicy). W Palczowicach z końca XIX w. (1894 r.), nawiązujący do tradycji śląskich, gotyckich kościołów drewnianych, z niespotykaną, wyjątkową wieloboczną izbicą w zwieńczeniu wieży.

Panoramę architektury sakralnej dopełniają niewielkie, tradycyjne kapliczki z początku XX w., w Laskowej i Palczowicach. Charakter sakralny mają również figury i kapliczki przydrożne. Najcenniejsze stanowią przykłady rzeźby warsztatowo-ludowej z 2 połowy XIX w. Wśród przedstawień dominuje Św. Jan Nepomucen (Palczowice, Podolsze). Archaicznością formy wyróżnia się słupowa kapliczka ze Smolic.

Architektura rezydencyjna przetrwała po za Zatorem w Graboszycach i Rudzach. Relikty zespołów dworskich lub folwarcznych są czytelne jeszcze w układzie ruralistycznym w Laskowej, Smolicach i Palczowicach. Jednak stan przekształceń lub zupełna utrata substancji (Smolice) obniżają istotnie ich wartość. Zarówno pod względem metryki, jak i wartości stylowych wyróżnia się dwór obronny w Graboszycach. Pochodzi z 4 ćw. XVI w. i wraz z zachowanym ukształtowaniem terenu (kopiec, fosa) oraz dziewiętnastowiecznym parkiem i zabudowaniami gospodarczymi stanowi istotny w skali kraju przykład sarmackiej siedziby. Skromniejszy i mocniej przekształcony, choć lepiej utrzymywany dwór w Rudzach ma genezę osiemnastowieczną. Jednak w jego bryle dominują neogotycki szczyt i klasycystyczne kolumny wspierające frontowy balkon. Park zachowany częściowo należy do grupy dziewiętnastowiecznych kompozycji krajobrazowych.

Z problematyką rezydencji pośrednio łączy się temat zabytków archeologicznych o własnych formach terenowych, czyli grodzisk. Czytelne formy pradziejowych i wczesnośredniowiecznych rezydencji lub osad obronnych zachowały się w Grodzisku, Trzebieńczycach oraz w Zatorze (czytelność ograniczona przez późniejszą zabudowę lokacyjną).

Wiejskie budownictwo mieszkalne, to przede wszystkim tradycyjne domy drewniane, zrębowe, ze zrębem bielonym wapnem, bądź częściej tylko z zamalowanymi wapnem mszeniami między belkami zrębu. Pojedyncze przykłady takich budynków zachowały się w min. w Graboszycach, Smolicach, Laskowej. Drugą,

mniej liczną kategorię stanowią późniejsze domy drewniane ze zrębem szalowanym malowanymi deskami (domy takie występują pojedynczo właściwie we wszystkich wsiach regionu). Trzecią kategorię stanowią równie rozproszone po całym obszarze Gminy budynki murowane, ceglane, niekiedy tynkowane, z I ćw. XX w. o charakterystycznych proporcjach i detalu (stolarka). Budynki te poddawane bieżącej modernizacji (wymiana tynku, stolarki, ocieplenia) łatwo tracą swe skromne walory historyczne i kompozycyjne. Budownictwo związane z tradycyjnymi przemysłami, czyli młyny i kuźnie w znacznej mierze nie przetrwało, lub uległo przekształceniom degradującym zupełnie ich cechy stylowe, czy historyczne.

Na tle wymienionych tu budowli i zespołów zabytkowych wyróżnia się zdecydowanie zespół krajobrazu kulturowego, który tworzą kompleksy stawów zatorskich. To Wartość historyczna i zabytkowa wciąż niedoceniona i nie wystarczająco odkryta. Stawy są postrzegane częściej, jako składnik środowiska przyrodniczego. Jednak mimo znaczących modernizacji technicznych w latach 80-tych XX w. zespół stawów zatorskich zachował autentyzm miejsca i funkcji oraz charakter świadomej ingerencji człowieka w warunki naturalne obszaru. Spełnia kryteria i definicję zabytkowego krajobrazu kulturowego zapisana w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nieprzerwanie trwająca od średniowiecza gospodarka stawowa, to fenomen na skalę kraju. W tym kontekście zabytkiem szczególnej rangi jest rządcówka gospodarstwa stawowego w Przerębie. Budynek z połowy XIX w., o skromnych cechach klasycystycznych, związany z gospodarką rybacką w dobrach Potockich, przez kontekst historyczny i krajobrazowy jest obiektem znacznie cenniejszym, niż wskazywałyby to wyłącznie forma architektoniczna.

Wyjątkowym wyróżnikiem i wartością substancji zabytkowej gminy jest krajobraz kulturowy zespołów stawów, osadzony w tradycji sięgającej od średniowiecza, przez gospodarkę majątku Potockich, po współczesność. Mimo niezbędnej wymiany części substancji w czasie prac modernizacyjnych lat 80-tych XX w., lokalizacja, ciągłość tradycji hodowlanych, nazewnictwo i harmonijny związek z naturą sprawiają, że jest to krajobraz kulturowy o wielkim ładunku autentyzmu i randze przynajmniej krajowej. Szczególną trudność w kontekście ochrony krajobrazu stawów stanowi fakt, iż dla ich utrzymania niezbędne są nieprzerwane prace inżynierskie i modernizacyjne. W przeciwnym razie stawy ulegną zamuleniu i zanikną ulegając sukcesji roślinności.

5.3.1.1. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W tej części opisano najważniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Zator.

I. UKŁAD URBANISTYCZNY

Obszar gminy Zator należy do obszarów dogodnych dla osadnictwa. Znajdujące się na obszarze gminy stanowiska archeologiczne stanowią dowód zasiedlania tych terenów od najdawniejszych czasów. Historyczne układy urbanistyczne i ich ślady na obszarze gminy zostały w dużej części zniekształcone lub zatarte w wyniku przebudowy obszarów mieszkalnych i ich rozwoju, dlatego też niezwykle istotnym, z punktu widzenia zasobów kulturowych jest ich ochrona i zachowanie.

Zespół zabudowy historycznego Zatora, posiadający ponadregionalne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego, współtworzą zamek z otoczeniem, park, kościół farny, układ urbanistyczny miasta lokacyjnego oraz wypełniająca ów układ zabudowa historyczna. Mimo zróżnicowanej wartości poszczególnych składników zespołu ich suma tworzy wartość spotęgowaną. Nawet budowle o mniejszej wartości zabytkowej, które stanowią harmonijne dopełnienie zespołu, zyskują na znaczeniu i przyczyniają się do wysokiej ogólnej oceny jakości zespołu zabytkowego historycznego Zatora.

Do najcenniejszych i najmniej zniekształconych należy **układ urbanistyczny zatorskiego rynku**, którego obecny kształt pochodzi z czasów drugiej lokacji miasta w XIV w. Wokół rynku zachował się zespół zabudowy z XIX w. o układzie szachownicowym historycznie wykształcone ciągi komunikacyjne. Historyczny układ miasta stanowi układ zabytkowy i jest objęty ochroną konserwatorską.

Na obszarze gminy nie zachowały się wyraźne historyczne układy przestrzenne obszarów wiejskich, których geneza sięgała czasów średniowiecza. Główną przyczyną jest fakt, iż tradycyjną formą zabudowy

wiejskiej były domy drewniane, których trwałość jest znacznie krótsza niż w przypadku budynków murowanych. W związku z tym większość budynków i, co za tym idzie, układów przestrzennych uległa zniszczeniu lub przebudowie prowadzącej do zniekształcenia pierwotnej formy.

II. OBIEKTY SAKRALNE

Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze

Zdjęcia nr 1, 2. Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze

Powstał w 1393 r. w miejscu pierwotnej świątyni romańskiej, wzmiankowanej w 1292 r. W 1836 r. restaurowany przez Annę z Tyszkiewiczów Potocką – Wąsowiczową według projektu Franciszka Marii Lanciego. W latach 1956-1973 ponowna zmiana układu wnętrza.

Jest to kościół gotycki z elementami neogotyku, murowany z kamienia i cegły, gotycki, trójnawowy, orientowany. Prezbiterium trójbocznie zamknięte, węższe od nawy głównej, nakryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Wieża nad zachodnim przesłem nawy północnej. Obok kościoła grobowiec księżnej Apolonii Poniatowskiej, właścicielki dóbr zatorskich w XVIII/XIX w. W krypcie pod kościołem spoczywają kolatorzy zatorskiej świątyni m.in. Anna Potocka (1779 - 1867) i jej mąż gen. Stanisław Dunin – Wąsowicz, adiutant Napoleona I oraz Maurycy Potocki i Ludwika Potocka.

Wewnątrz kościoła znajdują się liczne pamiątki m.in. spiżowa chrzcielnica z XV w., mozaika ECCE HOMO z XVI w., zabytkowe, gotyckie dzwony z XV i XVI w., fragmenty fresków na ścianach odsłonięte podczas ostatniej renowacji, klasycystyczny fotel dla celebransa z połowy XIX w., konfesjonały z XIX w., liczne epitafia z XVIII/XIX w., gotycki ołtarz główny z 1886 r. Kilkakrotnie restaurowany, ostatnio w latach 1956-1973.

Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Graboszycach

Zdjęcia nr 3, 4. Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Graboszycach

Kościół wybudowany prawdopodobnie około 1585 r., w następnym stuleciu dobudowano wieżę izbicową od zachodu, którą następnie podwyższono w XVIII w. i nakryto baniastym hełmem. Znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej województwa małopolskiego.

Kościół jest drewnianą budowlą, orientowany, z szerszą nawą i prezbiterium konstrukcji zrębowej i wieżą konstrukcji słupowo-ramowej. Przylegająca od strony północnej piętrowa zakrystia posiada wspólny dach z prezbiterium, osobny dach z wieżą sygnaturki posiada nawa. Położona w zachodniej części kościoła wieża ma ściany pochoły w jej niższej części a wyżej znajdują się kolejno: izbica, węższe pięterko z dzwonami (dobudowane w XVIII w.), blaszany hełm o kształcie cebulastym zwieńczony krzyżem.

Wnętrze nad prezbiterium i nawą przykrywa płaski strop z pozostałościami po zaskrzynieniach. W barokowym ołtarzu głównym znajdują się dwa obrazy boczne św. Piotra i Andrzeja tryptyku podarowanego w XVI w. przez królową Annę Jagiellonkę żonie ówczesnego właściciela Graboszy, Dziwisza Brandysa. W miejscu niezachowanego obrazu środkowego jest wymalowany na desce obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, a powyżej obraz św. Andrzeja wraz ze skrzydłami ołtarza szafkowego z obrazami Ecce Homo i Matki Boskiej Bolesnej z XVI w.

Kościół parafialny św. Jakuba Młodsze w Palczowicach

Zdjęcia nr 5, 6. Kościół parafialny św. Jakuba Młodsze w Palczowicach

Wybudowany w 1894 r., na miejscu poprzedniej świątyni z XV w., odnowiony w 1965 r. Kościół jest orientowany. Do położonego we wschodniej części kościoła prezbiterium przylega od północy zakrystia. Prezbiterium i nawę przykrywa gontowy, dwuspadowy, dwukalenicowy dach. Wieża konstrukcji słupowo-ramowej posiada ośmioboczną izbicę, a powyżej niej również ośmioboczny namiotowy dach kryty gontem,

z którego wystają cztery wieżyczki. Wnętrze zostało wymalowane polichromią w XIX w. Oprócz ołtarza głównego w kościele znajdują się dwa XVII-wieczne późnorenesansowe ołtarze boczne.

III. ZESPOŁY REZYDENCJONALNE

Zespół pałacowo-parkowy w Zatorze, Plac Kościuszki 1¹

Zdjęcia nr 7, 8, 9. Zespół pałacowo-parkowy w Zatorze

Zamek został wzniesiony w latach 1445-1447, w miejscu domniemanego gródka książęcego dla pierwszego księcia zatorskiego Waclawa z linii Piastów Śląskich. Pierwotnie była to prostokątna, piętrowa budowla w stylu gotyckim z cegły, na głębokich fundamentach z dużą dwukondygnacyjną wieżą pośrodku.

Gotycka budowla była do 1513 r. siedzibą książąt zatorskich, a w późniejszym okresie z inicjatywy Zygmunta Starego zamek stał się siedzibą polskich starostów niegrodowych. Pierwszym z nich był Andrzej Kościelecki Ogończyk. Gdy w 1550 r. stanowisko przejął innowierca Mikołaj Myszkowski, zamek stał się centrum reformacji. Zniszczono wtedy katolicką kaplicę zamkową. W XVI w. zamek został przebudowany w stylu renesansowym. Powstał też wtedy piękny tarasowy ogród. Ostatni starosta zatorski Piotr Dunin w 1772 r. przebudował rezydencję oraz dobudował drugie piętro.

W czasie wojen ze Szwedami zamek bardzo ucierpiał i nie nadawał się już do zamieszkiwania, a po rozbiore Polski został przejęty przez Austriaków. Ostatnim starostą został Fryderyk Piotr Dunin herbu Łabędź, który odkupił od rządu austriackiego dobra zatorskie wraz z zamkiem. Dokonał jego remontu i przebudował go na wygodną rezydencję. Następnie obiekt przechodził w ręce Poniatowskich, Tyszkiewiczów herbu Leliwa, Wąsowiczów herbu Gozdawa, aż w końcu do II wojny światowej był własnością Potockich. Sale mieściły wspaniałe zbiory historyczne sprowadzone właśnie przez Potockich. Na piętrze ówczesnego zamku urządzono galerię i bibliotekę. W galerii podziwiać można było obrazy m.in.: Leonardo da Vinci, Marcello Bacciarellego, weneckiego malarza Bernarda Canaletto, hiszpańskiego malarza Francisco Zurbarana.

W 1836 r. nastąpiła wielka przebudowa zamku w pałac neogotycki pod kierunkiem włoskiego architekta Marię Lanciego i Parysa Filipiego. Powstała wtedy ryzalitowa wieża z czterema nadwieszonymi

¹ <http://www.parki.org.pl/parki-dworskie-i-przypalacowe/zespól-palacowo-parkowy-w-zatorze> (data dostępu 20.02.2018 r.)

wieżyczkami, bramą wjazdową z blankami, wnętrza ozdobiono sztukateriami i pięknymi kominkami. Na zewnątrz powstały przebudówki i przekomponowany z ogrodów park krajobrazowy.

W rękach rodu Potockich zamek pozostawał do 1939 r. W okresie okupacji hitlerowskiej zamek zajął Wehrmacht. Stał się on obozem przesiedleńców niemieckich. Budowla uległa dewastacji, a bogate zbiory dzieł sztuki zostały zrabowane przez hitlerowców. Po wojnie zamek był ruiną. Składowano w nim zboże i inne towary, zamieniono go też na koszary. W 1951 r. przekazano zamek Instytutowi Zootechniki z Krakowa, gdyż to pozwoliło zapobiec dalszemu zniszczeniu obiektu. 10 lat później przeprowadzono remont i odbudowę obiektu pod kierunkiem Józefa Dutkiewicza. W ten sposób przywrócono wygląd zamku z 1836 r. Wewnątrz na uwagę zasługują dwie pary sal po obu stronach na parterze, bogato dekorowane cennymi malowidłami i sztukateriami w stylu tzw. pompejańskim przez Włocha Liattiego i Kajetana Golińskiego. Po lewej stronie sieni znajdują się sale – Myśliwska i Złota w układzie sklepień przełomu XVIII i XIX w. W sali Złotej zachowały się ślady 14-karatowego złota. Po prawej stronie w salach Bluszczowej i Paprociowej znajdują się sklepienia kolebkowe z lunetami.

Obecnie pałac jest w trakcie generalnego remontu.

Plan parku z 1845 r. przedstawia ogród krajobrazowy typu angielskiego z zachowanymi niewielkimi fragmentami ogrodu geometrycznego w postaci czterech prostokątnych kwater przylegających do zamku. Po przeciwnej stronie znajdowała się winnica, a dolny ogród był swobodnym układem ścieżek i drzew. Część ogrodu położona na górnym tarasie wyłożona była płytami, otoczona kamienną balustradą z wazonami i marmurowymi posągami. W roku 1960 r. podzielono obiekt na dwie części: „miejską” i „instytutową”. Do lat 50. XX w. niektóre elementy ogrodu na terenie górnym uległy zatarciu. Koło 1954 r. brak było kolistego zajazdu, a grupę kwater podkreślały jedynie dwa rzędy lip. Elementy te wraz z układem ścieżek odtworzono w nieco zmienionej postaci dopiero w latach 60. XX w. Do dnia dzisiejszego nie zachowały się na tarasie górnym kamienne balustrady z rzeźbami, a po wazonach zostały jedynie podstawy. O geometrycznym charakterze świadczy obecnie jedyny układ przejść, dzielący tę część parku na cztery prostokątne kwatery, na których środku posadzone są srebrne świerki. Połączenie komunikacyjne między górnym i dolnym ogrodem uległo całkowitemu zatarciu.

Park składa się z dwóch części, bardzo różniących się od siebie. Część górna stanowiąca otoczenie pałacu położona na szczycie skarpy (wzgórzu zamkowym) to fragmenty dawnego ogrodu ozdobnego z klombami, podjazdami i trawnikami, obsadzona obecnie krzewami. Część dolna u podnóża skarpy oddzielona obniżeniem dawnego łożyska młynówki zawiera: żwirowe alejki z krawężnikami oraz nieutwardzone ścieżki. Obecnie park nie pozostaje w granicach pierwotnych. W czasie budowy wału przeciwpowodziowego Skawy odłączono od parku część przylegającą bezpośrednio do Skawy. Pałac i park są w posiadaniu prywatnego właściciela.

Obecnie prowadzone są prace projektowe dotyczące rewitalizacji parku.

Dwór obronny w Graboszycach, ul. Szlachecka 1

Zdjęcie nr 10. Dwór obronny w Graboszycach

Dwór wybudowany prawdopodobnie w XV w. przez Konrada z Grabiszicz. Około 1575 r. Sekretarz królewski Dziwisz Brandys, rozpoczął przebudowę dworu i postawił na jego miejscu dwór, który mimo zmian dokonanych w XVIII i XIX w. do dzisiaj zachował swoją dawną, XVI-wieczną postać. Dwór miał w swojej historii wielu właścicieli, których długo by wymieniać, ale należy wspomnieć, że na początku XIX w. mocno podupadły dwór nabył hrabia Stanisław Sołtyk, który dokonał gruntownej renowacji budynku i urządził wokół dworu park krajobrazowy. Ostatnim przedwojennym właścicielem dworu był Ludwik Chrząszcz.

Jest to obszerna budowla, wzniesiona na planie prostokąta. Posiada dwie kondygnacje nadziemne i głębokie, dwupiętrowe piwnice. Dach jest wysoki, czterospadowy, kryty dachówką. Wejście znajduje się od wschodu. Dwór jest otynkowany. Zachowała się spora liczba renesansowych obramowań okien a także portal w drzwiach wejściowych. Wewnątrz warto zwrócić uwagę na sklepienia kolebkowe we wszystkich salach parteru i piwnic. W jednej z sal piętra rozpoznać można resztki dwóch warstw polichromii: renesansowej i barokowej. Dolna kondygnacja piwnic posiada podziemne połączenia z fosą, otaczającą budynek.

Obecnie dwór w rękach prywatnych.

Dwór otacza głęboka fosa oraz zabytkowy park ze starym, pomnikowym starodrzewem, z takimi gatunkami jak: jesion wyniosły, olsza czarna czy dąb szypułkowy. Po przeciwnej stronie ulicy zachował się piękny kościółek drewniany Św. Andrzeja z XVI stulecia.

Dwór wraz z parkiem i zabudowaniami gospodarczymi w Rudzach, ul. Dworska 13

Zdjęcie nr 11. Dwór w Rudzach

Dwór powstał w 2 poł. XVIII w. Ufundował go burgrabia krakowski Jan Biberstein – Starowieyski. Dwór to budowla murowana z cegły, potynkowana, wzniesiona na planie prostokąta, parterowa, nakryta dachem czterospadowym wykonanym z blachy. Fasada dziewięcioosiowa, z centralnym trzyosiowym pozornym ryzalitem, zamkniętym schodkowym szczytem. Na osi budynku główne wejście, poprzedzone nowym gankiem kolumnowym podtrzymującym balkon. W elewacji ogrodowej trzy wydatte ryzalitty. Wygląd budynku zmienił się w wyniku ostatniego remontu, zniknęły uszate obramienia otworów okiennych, kartusz z herbem Jastrzębiec został przykryty nowszym tynkiem. Elewacje zachowały wydatte gzyms wieńczący i lizeny w narożnikach. Układ wnętrz z sienią na osi, również mógł ulec przekształceniom.

Wokół dworu niewielki ogród, pozostałość po parku. W pobliżu budynki dawnego folwarku. Obecnie dwór jest własnością prywatną. Inwestor przeprowadził w nim remont i zaadaptował go na restaurację „Dworek Młynarza”.

IV. ZABYTKI TECHNIKI

Do najcenniejszych zabytkowych urządzeń techniki gminy Zator należą młyny wodne z 1 poł. XX w. zlokalizowane w miejscowościach Laskowa, Rudze i Zator. Przez wiele lat młyny wodne pełniły swe podstawowe zadania, dostarczając mąkę, kaszę, otręby, itp.

Młyn w Rudzach został częściowo przerobiony i funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Tradycyjne koło wodne zastąpiono bardziej wydajnymi urządzeniami elektrycznymi. Ponadto, istotnymi zabytkami techniki zlokalizowanymi na obszarze gminy są zespół zabudowy stacji kolejowej w Zatorze i most kolejowy.

V. INNE**Kopiec Grunwaldzki w Palczowicach**

Zdjęcie nr 12. Kopiec Grunwaldzki w Palczowicach

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy Zator jest pomnik upamiętniający zwycięstwo Polaków nad Krzyżakami w Bitwie pod Grunwaldem.

W 1910 r. społeczność Rabusiowic, przysiółka Palczowic, postanowiło uczcić 500- lecie zwycięstwa wojsk polskich na Krzyżakami w Bitwie Pod Grunwaldem. W związku z tym powstała społeczna inicjatywa budowy i na oddanym do tego celu wiejskim pastwisku postanowiono wybudować kopiec grunwaldzki.

Budowa trwała dwa lata i dnia 05 maja 1912 r. odbyła się manifestacja, uroczystość go poświęcono razem z pamiątkową tablicą. Od tego czasu, w miejscu kojarzonym z obchodami rocznic grunwaldzkich, organizowane były lokalne patriotyczne manifestacje. W latach wojennych, po wkroczeniu wojsk niemieckich na teren ziemi zatorskiej, kopiec został wysadzony i znielowany w ramach działań, mających na celu zniszczenie lokalnego patriotyzmu.

Powołany w 2009 r. komitet odbudowy Kopca Grunwald, doprowadził do odtworzenia zabytku i w 600. rocznicę zwycięstwa Oręża Polskiego nad zakonem Krzyżackim został ponownie oddany do użytku i poświęcony. Miejsce stało się lokalnym obszarem spacerowym, a sam kopiec doskonałą platformą widokową. Tradycyjnie organizowane są tutaj lokalne imprezy i spotkania patriotyczne.

• Zespół krajobrazu kulturowego Stawy Zatorskie²

Stawy Zatorskie to zespół krajobrazu kulturowego unikatowy w skali kraju, będący świadectwem historii regionu i tradycji prowadzenia gospodarki rybackiej o średniowiecznym rodowodzie. Dotychczasowe przekształcenia substancji i infrastruktury technicznej gospodarstw rybackich wynikające z konieczności stałej modernizacji stawów nie obniżają ogólnej wartości zespołu, który charakteryzuje się nieprzerwaną ciągłością tradycji, miejsca i funkcji. W skali zespołu szczególnej wartości nabierają zabudowania historyczne, w tym rządcówka w Przerębie oraz dwór w Rudzach, powiązane z krajobrazem gospodarstw stawowych. Zachowany został tzw. system Dubisza, zgodnie z którym kompleksy stawów zbudowano dzieląc je na stawy różnego typu.

² Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zator (Uchwała nr XXXVII/219/21 Rady miejskiej w zatorze z dnia 29 września 2021 r. w sprawie uchwalenia zmiany nr 2 studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zator)

• Figura św. Rocha w Zatorze

Zdjęcie nr 13. Figura św. Rocha w Zatorze

Figura św. Rocha usytuowana jest w północnej części Zatora przy skrzyżowaniu ulic Kościuszki, Oświęcimskiej i Krakowskiej. Wzniesiona została prawdopodobnie w miejscu dawnego pochówku zmarłych na cholerę w 1639 r. Figura została gruntownie odnowiona w 1865 r. W 1899 r. w związku z poszerzeniem gościńca, kopiec na którym stała figura został usunięty i zniwelowany. W 1905 r. zakład kamieniarsko-rzeźbiarski Józefa Kuleszy z Krakowa na zlecenie Komitetu Budowy wykonał od nowa pomnik św. Rocha.

Rzeźba figuralna św. Rocha, posadowiona na dwukondygnacyjnym postumencie, wykonana w kamieniu. Mężczyzna ukazany w postaci stojącego pielgrzyma w długiej szacie z szerokimi rękawami i peleryną z kapturem. Na pelerynie nałożone muszle, jako jeden z atrybutów świętego. O lewe ramię z dłonią wyciągniętą w geście prośby wsparta laska pielgrzyma, prawa dłoń spoczywa na piersi. U stóp świętego rzeźba psa trzymająca w pysku kawałek chleba. Detal architektoniczny i zdobniczy wypracowany w kamieniu: podstawa w formie schodków, gzyms wieńczący i kordonowy na tronie postumentu, napisy rytowane z informacją o wydarzeniach historycznych. Odrestaurowany w 2003 r. z inicjatywy Rady Społecznej Odnowy Zatorskich Zabytków działającej przy Towarzystwie Miłośników Ziemi Zatorskiej, przeprowadzona została gruntowna renowacja figury Św. Rocha.

W czerwcu 2020 r. odbyły się oficjalne uroczystości nadania Patrona św. Rocha dla miasta i gminy Zator.

W 2020 r. zrealizowano roboty związane z renowacją kapliczki kamiennej z figurą św. Rocha oraz zagospodarowaniem najbliższego otoczenia. Gmina Zator przeznaczyła na ten cel środki własne oraz uzyskała pomoc finansową z budżetu województwa małopolskiego w ramach konkursu Kapliczki Małopolski 2020. Przed obiektem zamontowano granitową tablicę upamiętniającą ustanowienie w 2020 r. św. Rocha patronem miasta i gminy Zator.

5.3.2. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz miasta jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Oprócz obfitującej w wydarzenia historii miasta wpisującej się w historię regionu świadectw kultury materialnej (rozwój urbanistyczny, architektura, budownictwo, przemysł), na krajobraz kulturowy składają się również wartości niematerialne, stanowiące trwałe dziedzictwo kulturowe regionu, które powinno być kulturowane i zachowane dla następnych pokoleń.

Obszar i miejscowości Gminy Zator charakteryzują się bogactwem dziedzictwa niematerialnego, czyli historii, wyróżniającą ten teren z pośród innych gmin Małopolski. Tradycja niezależnego księstwa, siedziba książąt z dynastii Piastów, prawne odrębności w dziejach Rzeczypospolitej, to cenne dziedzictwo niematerialne decydujące o tożsamości i wyjątkowości obszaru. Ciągłość tradycji gospodarki stawowej prowadzonej w tym obszarze od średniowiecza do dziś dodatkowo owe walory historyczne potęguje.

• Instytucje kultury i organizacje działające w sferze kultury

W Gminie Zator działają dwie instytucje prowadzące działalność w zakresie upowszechniania kultury: Towarzystwo Miłośników Ziemi Zatorskiej (TMZZ) oraz Regionalny Ośrodek Kultury Doliny Karpia w Zatorze, pełniący rolę gminnego ośrodka kultury. W ramach działalności Domu Kultury wyodrębniono następujące jednostki organizacyjne: Biblioteka Publiczna w Zatorze im. Pawła z Zatora, Galeria Szklana, Uniwersytet Trzeciego Wieku oraz Domy Ludowe w Podolszu, Palczowicach, Graboszycach i Rudzach.

Regionalny Ośrodek Kultury Doliny Karpia jest organizatorem licznych festiwali i imprez kulturalnych, a wśród nich:

- Zatorski Jarmark Wielkanocny,
- Jarmark Zatorskie Odpusty,
- Festiwal MWK Przenikanie,
- Majowy Piknik Rodzinny,
- Zmalujmy Coś Razem,
- Dzień Dziecka z ROKiem,
- Zatorska Gala Kultury,
- Święto Karpia,
- Letnia Scena Muzyczna,
- ARTMOST,
- Piknik Pożegnanie Lata,
- Plener malarsko-rzeźbiarski,
- Wielkie Zatorskie Żniwa Karpiowe,
- Z dziejów naszych,
- Zimowe Barwy Bluesa,
- Zatorski Jarmark Karpiowy.

Działająca na obszarze gminy Biblioteka Publiczna zlokalizowana jest w Zatorze, przy Placu Marszałka Józefa Piłsudskiego 2. Oprócz placówki centralnej na obszarze gminy działają trzy filie biblioteki: w Laskowej, Podolszu oraz w Rudzach. Oprócz udostępniania swoich zbiorów, biblioteka organizuje dla mieszkańców Zatorszczyzny różnego rodzaju konkursy, warsztaty, spotkania autorskie, wystawy i lekcje biblioteczne.

Na szczególne uznanie zasługuje działalność Towarzystwa Miłośników Ziemi Zatorskiej. Jest to organizacja pozarządowa będąca kontynuatorem działalności powołanego przed wojną (1936 r.) Towarzystwa Miłośników Historii Zatora. Dodatkowo bardzo prężnie działa Rada Społeczna Ochrony i Renowacji Zatorskich Zabytków, działającą przy Towarzystwie Miłośników Ziemi Zatorskiej.

Rolę lokalnych ośrodków kultury pełnią Domy Ludowe zlokalizowane w sołectwach Gminy Zator. Organizowane są w nich różnorodne imprezy, pokazy, spotkania, sympozja, seminaria, szkolenia itp. Dodatkowo Domy Ludowe umożliwiają wynajem sali osobom prywatnym, firmom, organizacjom.

• Turystyka

Obszar Gminy Zator posiada liczne walory turystyczne – naturalne oraz wynikające z historii regionu i działalności mieszkańców. Oferta turystyczna gminy opiera się przede wszystkim na walorach wypoczynkowych, ofercie rodzinnych parków rozrywki, krajoznawczych (specyficzne zespoły krajobrazowe i osobliwości przyrody, kultura ludowa, zabytki budownictwa, pamiątki historyczne i przejawy współczesnych osiągnięć człowieka) oraz specjalistycznych (elementy i cechy środowiska, które umożliwiają uprawianie turystyki kwalifikowanej, np. turystyka piesza, jeździectwo, myślistwo, wędkarstwo). Zator nazwany został Stolicą Karpi.

Z myślą o turystyce rodzinnej w gminie powstały dwa rodzinne parki rozrywki. Teren gminy przecina Nordic Walking Park Zator, którego szlaki stanowią atrakcję zarówno dla miłośników Nordic Walkingu, ale także pieszych wędrówek, kolarstwa czy jeździectwa.

Na terenie gminy zlokalizowano także inne oznakowane trasy turystyki pieszej i rowerowej: Serce Doliny, Wąwozy w Dolinie, Kopiec Grunwald, Zielona, Widokowa, World Cup MTB, szlak rowerowy od zamku w Zatorze do zamku w Graboszcach.

• Zwyczaje i obrzędy

Zwyczaje i obrzędy są nieodłącznym elementem życia każdej społeczności lokalnej, zajmując ważne miejsce w jej tradycji. Wiążą się ściśle z okresem zimy, wiosny, lata i jesieni. Towarzyszył im niegdyś przede wszystkim szereg praktyk mających na celu spowodowanie pomyślności i oddalenie wszelkiego zła. Zwyczaje i obrzędy doroczne pozostały w życiu codziennym ludzi często jako jedyne z dawnych zwyczajów, podczas gdy ich treść i formy przeszły w zapomnienie. Występujące w gminie Zator zwyczaje doroczne są ściśle związane z polskim rokiem obrzędowym, który wiąże się z kolei ze świętami kościelnymi oraz kalendarzem liturgicznym. Oto niektóre z nich: Andrzejki, Adwent, Św. Barbara, Św. Mikołaj, Św. Łucja, Boże Narodzenie, Kolędnicy, Sylwester i Nowy Rok, Trzech Króli, Karnawał, Matki Boskiej Gromnicznej, Środa Popielcowa, Wielki Post, Niedziela Palmowa, Wielki Tydzień, Wielkanoc, Zielone Świątki, Boże Ciało, Matki Boskiej Zielnej, Wszystkich Świętych.

• Produkty tradycyjne i regionalne

Najbardziej popularnym produktem tradycyjnym gminy Zator jest karp zatorski. Jest to odmiana powstała w ciągu wielowiekowego procesu hodowli i krzyżowania, zapoczątkowanego prawdopodobnie już w średniowieczu przez zakon cystersów, który trudnił się m.in. gospodarką rybacką i zakładaniem stawów hodowlanych. Efektywną gospodarkę rybną w okolicy Zatora zapoczątkowano w XIV w. (już w XII w. rozwijało się tu wcześniejsze rybołówstwo). Legenda głosi, że pierwsze stawy wykopali tatarscy jeńcy. Inicjatorami budów byli miejscowi notable, co przejawia się w nazewnictwie akwenów – m.in. Staw Kasztelan czy Starosta. Gospodarka rybacka na ziemi zatorskiej ma charakter ciągły i była przekazywana z pokolenia na pokolenie, stąd mieszkańców tego rejonu nazywano potocznie w XIX w. i na początku XX w. karpikami lub karpianami. Obecnie hodowla karpi zatorskich prowadzona jest w następujących gminach: Zator, Spytkowice i Przeciszów (wspólny projekt Dolina Karpi).

Inne produkty tradycyjne: karp zatorski wędzony, sernik królewski, karp w zalewie octowej, prażone – prażonki polańskie, kaszana – kiszka z kapustą zasmażaną, karp osiecki.

Produkty regionalne:

- karp po zatorsku, który znalazł się w czołówce plebiscytu „Małopolski smak” zorganizowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Gazetę Krakowską oraz Radio Kraków,
- paszteciki rybne,
- groch z kapustą,
- karp faszerowany,
- karp w śmietanie,
- zupa z karpia,
- pierogi z karpem.

W 2011 r. nazwa „karp zatorski” została zarejestrowana przez Komisję Europejską jako Chroniona Nazwa Pochodzenia.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Zator funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Zator znajduje się 10 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 3 stanowiska archeologiczne (Tabela nr 1) Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA i NUMER REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Graboszyce	kościół pw. św. Andrzeja, otoczenie, drzewostan	A-282 z 26.06.1961 r. A-505 z 19.06.1987 r. (zmiana decyzji A-79/M)
2	Graboszyce	zespół dworski	A-501/88 z 2.05.1988 r. [A-833/M]
3	Palczowice	kościół drewn. pw. św. Jakuba Młodszego	A-113 z 28.02.1969 r. A-287/78 z 30.03.1978 r. [A-967/M]
4	Rudze	dwór, park	A -396 z 17.11.1972 r., aktual. A-282/78 z 21.03.1978 r. [A-1000/M]
5	Zator	układ urbanistyczny	A-482 z 25.02.1987 r. [A-1180/M]
6	Zator	kościół pw. św. Wojciecha i Jerzego	A-162 z 15.01.1970 r., aktual. A-299/78 z 20.04.1978 r. [A-1156/M]
7	Zator	pałac, otoczenie, park tarasowy, oficyna (tzw. „portierówka”), brama z fragmentem muru obwodowego	A-397 z 02.12.1972 r., aktual. A-300/78 z 20.04.1978 [A-1181/M], zmiana treści decyzji 11.04.2017 r.
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE			
8	Grodzisko	grodzisko wczesnośredniowieczne	A-583/88 z 16.11.1988 r. A-729/98 z 22.04.1998 r. [A-834/M]
9	Trzebieńczyce	średniowieczna osada	A-674/91 z 22.11.1991 r.
10	Zator	wczesnośredniowieczne grodzisko	A-687/93 z 02.08.1993 r.

* w nawiasach kwadratowych podano nowe numery rejestru dla obiektów przeniesionych do księgi rejestru woj. małopolskiego

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Zasób zabytków ruchomych na terenie gminy Zator tworzą wyposażenia trzech zabytkowych świątyń – z Zatora, Graboszyce i Palczowice (Tabela nr 2) oraz figury przydrożne. Można tu zaliczyć również nieliczne kamienne nagrobki z cmentarzy parafialnych i macewy z zatorskiego kirkutu. W kategorii zabytków ruchomych związanych z rezydencjami trzeba wymienić bogaty i cenny zespół polichromii, detalu architektonicznego, stolarki oraz nieliczne elementy wyposażenia pałacu w Zatorze. Zabytki związane z tradycjami gospodarki stawowej, innych tradycyjnych rzemiosł, historycznych warunków życia, czy dokumenty historyczne pozostające w gestii osób i instytucji, nie są powszechnie dostępne i zewidencjonowane. Koncepcje utworzenia Muzeum Karpia (Przeręb), czy Muzeum Miejskiego w Zatorze pozostają dotąd w sferze planów.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Zator

LP.	OBIEKT	MIEJSCOWOŚĆ	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Ap. (12 pozycji)	Graboszyce	B-237 z dnia 26.06.1961 r.
2	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Mł. (14 pozycji)	Palczowice	B-64 z dnia 28.02.1969 r.
3	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Jerzego i Wojciecha (26 pozycji)	Zator	B-116 z dnia 15.01.1970 r.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami.

W obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków oraz ochrony krajobrazowych wartości terenu, w tym dotyczące:

- 1) obiektów i terenów objętych ochroną konserwatorską (czyli wpisanych do rejestru zabytków),
- 2) obiektów ujętych w ewidencji zabytków obejmowanych ochroną przez plan;
- 3) stanowisk archeologicznych obejmowanych ochroną przez plan;
- 4) dóbr kultury współczesnej, obejmowanych ochroną przez plan (na terenie gminy nie zidentyfikowano dotąd dóbr kultury współczesnej);
- 5) stref REH - rehabilitacji istniejącej zabudowy i zagospodarowania wyznaczonych w planie;
- 6) krajobrazowych punktów widokowych Pw i ciągów widokowych Cw, wyznaczonych w planie.

Ustala się ochronę dóbr kultury w stosunku do obiektów ujętych w ewidencji zabytków, która polega na:

- a) utrzymaniu ich w dobrym stanie technicznym, bez zmian zagrażających zatarciem indywidualnych i stylowych cech budynków, w tym ich gabarytów i form dachów, z zachowaniem podziału i wielkości otworów okiennych i drzwiowych przy wymianie na nowe,
- b) utrzymaniu funkcji obiektu z możliwością wykorzystania na cele usługowe, w tym rekreacyjne i wypoczynkowe,
- c) dostosowaniu współczesnych elewacyjnych materiałów budowlanych do pierwotnego przeznaczenia i wyglądu obiektu, z zakazem stosowania okładzin plastikowych oraz zastosowaniu kolorystyki zbieżnej z pierwotną.

Ustala się ochronę stanowisk archeologicznych, która polega na:

- a) zakazie jakiejkolwiek działalności inwestycyjnej stanowisk o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska i kurhany,
- b) zakazie przekształceń bądź użytkowania stanowisk archeologicznych, które mogłoby powodować degradację ich wartości naukowej i kulturowej, a w szczególności wykluczenie prac wybierzyskowych i niwelacyjnych, przy użytkowaniu terenu zgodnym z jego przeznaczeniem w planie; w przypadku użytkowania rolniczego przestrzeganie zakazu prowadzenia głębokiej orki, wykopów, tworzenia wyrobisk i wysypisk,
- c) zmianach sposobu użytkowania terenu i prowadzeniu działalności inwestycyjnej – zgodnie z przepisami odrębnymi.

Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator

LP.	DATA UCHWALENIA	NAZWA PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR AKTU (UCHWAŁY) NR I DATA OGŁOSZENIA W DZIENNIKU URZĘDOWYM
1	21-03.2011	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator – zmiana tekstu planu i korekta rysunków - plan podstawowy obowiązuje część dotycząca: Podolsza	Uchwała nr VIII/31/2011 Dz.Urz.województwa małopolskiego Nr 230 poz. 1884 z dnia 06.05.2011 korekta Uchwała nr XXXVIII/284/13 z dnia 26-02-2013 Dz.Urz.województwa małopolskiego poz. 1892 z dnia 07.03.2013r
2	26-02-2013	Korekta tekstu i rysunku planu obowiązuje część dotycząca: Podolsza	Uchwała nr XXXVIII/284/13 Dz.Urz.województwa małopolskiego poz. 1892 z dnia 07.03.2013r
3	26-03-2013	Zmiany częściowe – Zator, Podolsze, Grodzisko obowiązuje część dotycząca Podolsza	Uchwała nr XXXIX/290/13 Dz.Urz.województwa małopolskiego poz. 3003 z dnia 17.04.2013r jako zmiana do Uchwały nr VIII/31/2011 Dz.Urz.województwa małopolskiego

LP.	DATA UCHWALENIA	NAZWA PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR AKTU (UCHWAŁY) NR I DATA OGŁOSZENIA W DZIENNIKU URZĘDOWYM
			Nr 230 poz. 1884
4	25.02.2014	Zmiana planu „Podolsze Graboszyce” obowiązuje część dotycząca Podolsza	Uchwała nr LIII/415/14 Dz.Urz.województwa małopolskiego poz. 1438 z dnia 07.03.2014r jako zmiana do Uchwały nr VIII/31/2011 Dz.Urz.województwa małopolskiego Nr 230 poz. 1884
5	25.03.2014	Zmiana planu „Podolsze-Smolice-Palczowice” obowiązuje część dotycząca Podolsza	Uchwała nr LIV/429/14 Dz.Urz.województwa małopolskiego poz. 2073 z dnia 08.04.2014r jako zmiana do Uchwały nr VIII/31/2011 Dz.Urz.województwa małopolskiego Nr 230 poz. 1884
6	24.11.2015	Zmiana planu „Podolsze-Smolice-Palczowice” obowiązuje część dotycząca Podolsza	Uchwała nr XV/139/15 Dz.Urz.województwa małopolskiego poz.7671 z dnia 08.12.2015r
7	12.04.2018	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Laskowa i Trzebieńczyce	Uchwała nr XLV/386/18 z dnia 12 kwietnia 2018 r. Dz.Urz.województwa małopolskiego poz.3372 z dnia 27.04.2018 r.
7a	29.11.2019	Korekta zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Laskowa i Trzebieńczyce	Uchwała nr XV/85/19 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 29 listopada 2019 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Laskowa i Trzebieńczyce
8	12.04.2018	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Graboszyce i Grodzisko	Uchwała nr XLV/385/18 z dnia 12 kwietnia 2018 r. Dz.Urz.województwa małopolskiego poz.3371 z dnia 27.04.2018 r.
8a	29.11.2019	Korekta zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Graboszyce i Grodzisko	Uchwała nr XV/84/19 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 29 listopada 2019 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Graboszyce i Grodzisko

LP.	DATA UCHWALENIA	NAZWA PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	NR AKTU (UCHWAŁY) NR I DATA OGŁOSZENIA W DZIENNIKU URZĘDOWYM
9	15.08.2018	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru miasta Zator - etap A	Uchwała nr XLIX/412/18 z dnia 11 lipca 2018 r. Dz. Urz. Woj. Mał. poz.5374 z dnia 31.07.2018r.
10	31.01.2019	Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zator, dla obszaru miasta Zatora – etap B	Uchwała nr V/27/19 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 31 stycznia 2019 r. w sprawie zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zator, dla obszaru miasta Zatora – etap B Dz. Urz. Woj. 2019.1488
11	26.03.2019	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator dla obszaru Łowiczki i Rudze	Uchwała nr VII/35/19 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 26 marca 2019 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator dla obszaru Łowiczki i Rudze
12	27.04.2021 r.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Palczowice i Smolice	Uchwała nr XXXIII/191/21 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 27 kwietnia 2021 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator dla obszaru Palczowice i Smolice Uchwalona zmiana MPZP Palczowice i Smolice

Dodatkowo Gmina Zator jest w trakcie realizacji następujących planów:

- Przystąpienie do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator, dla obszaru miasta Zatora – uchwała nr XXXV/212/21 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator, dla obszaru miasta Zatora.
- Przystąpienie do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator, dla obszaru sołectwa Podolsze – uchwała nr XLIII/279/22 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 1 marca 2022 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zator, dla obszaru sołectwa Podolsze.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym ww. rozporządzenie oraz Obwieszczeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania

z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Zator została opracowana w 2011 r., zaktualizowana w 2018 r. – przyjęta zarządzeniem nr 903.2018 Burmistrza Zatora z dnia 26 października 2018 r. Przy opracowaniu niniejszego GPOnZ dokonano aktualizacji ewidencji i karty sporządzono zgodnie z zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ zawierają Załącznik nr 1 nr 2.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

Gmina Zator posiada w swojej własności 15 zabytków będących w GEZ (Tabela nr 3). Gmina jako właściciel tych obiektów jest ustawowo zobligowana do opieki nad tymi obiektami: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji.

Tabela nr 3. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków będących własnością lub współwłasnością Gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKTY
1	Graboszyce	przy nr 46, dz. nr 669/6	kapliczka domkowa
2	Palczowice	dz. nr 176/5	kopiec grunwaldzki
3	Palczowice	ul. Świętojańska, dz. nr 29/1	figura św. Jana Nepomucena (figura wpisana do rejestru zabytków ruchomych dla wyposażenia kościoła w Palczowicach) (służebność na rzecz Gminy Zator i każdego jej mieszkańca)
4	Podolsze	ul. Starowiejska/Św. Jana, dz. nr 1347/61	figura św. Jana Nepomucena
5	Smolice	ul. Wiślana przy nr 108 dz. nr 506/5	kapliczka słupowa
6	Smolice	ul. Wiślana-Św. Anny dz. nr 119	kapliczka domkowa
7	Zator	Plac M. J. Piłsudskiego 1, dz. nr 199/4 obręb 4	ratusz
8	Zator	Pl. Kościuszki, dz. nr 182/4 obręb 4	figura Św. Jan Kanty
9	Zator	ul. Blich 3, dz. nr 193 obręb 2	budynek mieszkalny (dawna łaźnia żydowska)
10	Zator	ul. Kolejowa 15, dz. nr 59/4 obręb 2	dworzec kolejowy
11	Zator	ul. Kolejowa 28, dz. nr 60/8	wieża ciśnień - kolejowy budynek techniczny, ob. budynek gospodarczy
12	Zator	ul. Piastowska przy nr 18, dz. nr 307/1 obręb 4	figura św. Jana Nepomucena
13	Zator	ul. Rynek 2, dz. nr 181/4 obręb 4	kamienica
14	Zator	ul. Rynek 19, dz. nr 167/1, 167/2 obręb 4	kamienica
15	Zator	ul. Stroma 3, dz. nr 121 obręb 4	budynek mieszkalny

5.6.1. Stanowska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Gminy Zator. Na terenie gminy jest zewidencjonowanych 49 stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 3 stanowiska wpisane do rejestru zabytków.

Zewidencjonowane stanowiska prezentują bogatą chronologię, od paleolitu, po okres nowożytny oraz sporą różnorodność form. Od pojedynczych znalezisk i śladów osadniczych, przez osady, obiekty warowne, po układ urbanistyczny Zatora.

Do stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków należą:

- stanowisko archeologiczne nr 33, zlokalizowane w miejscowości Grodzisko – grodzisko wczesnośredniowieczne,
- stanowisko archeologiczne nr 34, zlokalizowane w miejscowości Trzebieńczyce – średniowieczna osada,
- stanowisko archeologiczne nr 21, zlokalizowane w mieście Zator – grodzisko wczesnośredniowieczne.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Dla nowych procedur zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 17 grudnia 2021 r. Ministra Rozwoju i Technologii w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie

struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisane do rejestru zabytków objęte został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Zasób zabytków i cennych krajobrazów kulturowych w gminie Zator jest poważny i charakteryzuje się dużym potencjałem, tak w sferze kulturowej, jak i gospodarczej. Jest to zasób zachowany w czytelnych i zwartych zespołach oraz w postaci pojedynczych obiektów rozsianych wśród współczesnego zainwestowania terenu.

Stan zachowania zasobu kulturowego gminy jest zróżnicowany. Wielką szansę generuje fakt, iż nie ma w granicach gminy większych dominant negatywnych, degradujących w znaczącym stopniu krajobraz

kulturowy. Krajobraz ten jest zachowany, jako czytelny, harmonijny i nasycony walorami przyrodniczo-historycznymi.

Wśród zabudowy w zespole historycznego Zatora widoczne jest znaczne zużycie substancji, które powoduje potrzebę interwencji remontowo-konserwatorskiej. Szczególnie zagrożone są obiekty pozbawione funkcji użytkowych, oczekujące na zagospodarowanie. W tej kategorii znajdują się obiekty najcenniejsze, czyli zamek, rządcówka w Przerębie, czy dwór w Graboszytach.

W stosunku do najcenniejszych zabytków Zatora, czyli zamku i kościoła nie jest całkowicie zażegnane zagrożenie geologiczne, osuwania się skarpy. Istotnym rodzajem zagrożeń jest niefachowa modernizacja i adaptacja prowadzona w budynkach w miejskim zespole zabytkowym, która przyczynia się do sukcesywnego obniżania wartości, tak poszczególnych budowli, jak i całego zespołu.

Drugą grupą krańcowego zagrożenia jest tradycyjne budownictwo drewniane, które „przeżyło” swój czas sprawności technicznej i użytkowej. Docelowo nie da się utrzymać dotychczasowej funkcji tych budynków, a co za tym idzie szansa na ich przetrwanie istnieje wyłącznie w przypadku znalezienia innej formuły ich użytkowania i świadomej decyzji o zachowaniu (przy zaangażowaniu środków publicznych).

W dobrym stanie zachowania znajdują się zabytki sakralne. Ewentualnych ingerencji potrzeba w zagospodarowanie ich otoczenia, by miały zapewnioną właściwą ochronę i ekspozycję. Dobrze utrzymany, lecz potencjalnie zagrożony zmianami w sposobie użytkowania i finansowania jest zespół zabudowy kolejowej w Zatorze.

Przydrożne figury i kapliczki w większości zostały poddane pracom konserwatorskim i ich stan jest zadowalający. Zagrożone natomiast są kamienne nagrobki i macewy z cmentarzy Zatora, które są sukcesywnie odnawiane. W 2018 r. odnowiono 2 zabytkowe nagrobki oraz wykonano na cmentarzu komunalnym w Zatorze tablice upamiętniającą osoby zasłużone dla miasta i gminy. W 2019 r. dzięki działalności Rady Społecznej, dokonano renowacji 2 zabytkowych nagrobków zlokalizowanych na cmentarzu komunalnym w Zatorze. Ponadto w 2020 r. na cmentarzu odnowiono postument betonowy zwieńczony krzyżem, na którym zlokalizowana jest zabytkowa płyta metalowa z wizerunkiem świętych.

Można stwierdzić, iż na stan zachowania substancji zabytkowej mają wpływ następujące czynniki: prawo własności, sprawowanie opieki i ochrony w interesie społecznym i rozumienie owego interesu, akceptacja społeczna oraz źródła i zakres finansowania, organizacja działań i wreszcie kompetencje wykonawców oraz skuteczność nadzoru konserwatorskiego i egzekucji przepisów z zakresu ochrony zabytków.

Samorząd gminny może oddziaływać szczególnie w zakresie kształtowania opinii społecznej, wskazywania potrzeb i możliwości działań oraz inicjowania i nadzorowania konkretnych przedsięwzięć. W przypadku obiektów, które stanowią własność osób fizycznych lub prawnych inicjatywy gminy mogą być tylko pomostem do współpracy z właścicielami, którzy faktycznie i prawnie odpowiadają za stan zabytków.

Gmina Zator dysponuje sprawnymi narzędziami w postaci prawa miejscowego (miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego), które mogą zapobiegać degradacji dziedzictwa kulturowego w skali inwestycji i współczesnych ingerencji. W skali niezbędnych działań zachowawczych – remontowo konserwatorskich gmina może być tylko partnerem dla osób i podmiotów władających obiektami. Funkcjonujący w gminie system zachęty w postaci możliwości dofinansowania prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest modelowym przykładem otwierania możliwości współpracy prywatno-publicznej w imię dobrze rozumianego interesu zbiorowości. W skrajnych, negatywnych przypadkach, gmina może podejmować interwencje prawne za pośrednictwem wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków i nadzoru budowlanego.

W Tabeli nr 4 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Zator.

Tabela nr 4. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY ZATOR	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• pokrycie całego obszaru gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; • uchwała w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków; • skupienie najcenniejszych zabytków w zespołach o czytelnym granicach i wyraźnym charakterze (miasto historyczne, krajobraz kulturowy stawów zatorskich, zespół dworski w Graboszykach); • dobrze utrzymane zabytki sakralne wpisane w szlak architektury drewnianej w Małopolsce; • bogactwo i ranga dziedzictwa historycznego (niematerialnego); • marka Gminy – Karp Zatorski i Dolina Karpia; • akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • walory przyrodnicze gminy – obszary objęte ochroną; • umiejętna ekspozycja obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków; • aktywność i współpraca lokalna (m.in. działalność Towarzystwa Miłośników Ziemi Zatorskiej oraz Rady Społecznej Ochrony i Renowacji Zatorskich Zabytków) na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego gminy; • współpraca z Akademią Sztuk Pięknych w Krakowie, wydziałem konserwacji; • aktywna współpraca w ramach Lokalnej Grupy Działania Stowarzyszenia Dolina Karpia; • skrzyżowanie międzynarodowych szlaków rowerowych (Greenways, EuroVelo5).	• stan zachowania obiektów niektórych ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.

SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • położenie w sąsiedztwie Oświęcimia i Wadowic, jako ważnych ośrodków turystyczno-pielgrzymkowych; • bliskość Śląska i aglomeracji krakowskiej; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • działalność rodzinnych parków rozrywki „Energylandia” oraz „Zatorland” – rozpoznawalność gminy na poziomie międzynarodowym, przekładająca się na znaczący ruch turystyczny; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • niedoceniaenie roli krajobrazu kulturowego i rangi Stawów Zatorskich, jako obiektów zabytkowych i produktu turystycznego; • sezonowość turystyki; • obniżenie lub zanik dostępności karpia zatorskiego wskutek czynników zewnętrznych (np. niesprzyjające warunki hodowli, choroby) bądź związanych z niewłaściwym zarządzaniem hodowlą lub jej nieopłacalnością; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłowej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Zator. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami, które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Zator na lata 2013-2016 i na lata 2018-2021. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 5.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Zator.

Priorytet II. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Zator.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Zator

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Zator		
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Podjęmowanie starań o uzyskanie funduszy zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością lub współwłasnością gminy, m.in. na zainwestowanie w remont/przebudowę dworca kolejowego w Zatorze.	Czy pozyskano środki, z jakich źródeł, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Zator w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością lub współwłasnością (Tabela nr 3).	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Kontynuacja działania – renowacja/konserwacja kapliczki kamiennej z figurą św. Jana Nepomucena, zlokalizowanej w Palczowicach oraz renowacja/konserwacja kapliczki kamiennej z figurą św. Jana Nepomucena, zlokalizowanej w Zatorze. Na realizację tych prac Gmina Zator pozyskała dotację z budżetu województwa małopolskiego w ramach konkursu pn. „Kapliczki Małopolski 2022”.	Zakres działań, wartość poniesionych środków
	W 2022 r. planuje się konserwację nagrobków w tzw. lapidarium na cmentarzu w Zatorze, które były odrestaurowane jako pierwsze kilkanaście lat temu.	
	Wraz z dostępnością środków oraz występującym zapotrzebowaniem w 2023 r. kontynuowane będą prace rewitalizacyjne parku przy zamku w Zatorze.	
	Przeanalizowanie potrzeb odnowienia poszczególnych kapliczek przydrożnych, w tym tzw. kapliczek domkowych.	Jakie kapliczki wytypowano, ile wyremontowano, czy pozyskano środki zewnętrzne, w jakiej wysokości, zakres działań, wartość poniesionych środków
	Uaktualnienie uchwały w sprawie przyznawania dotacji na prace restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków o obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	Czy zmieniono uchwałę
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania Radzie Miejskiej.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji

Priorytet II. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Zator		
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego.	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowanie dokumentacji fotograficznej w przypadku zmian - w wyniku rozbiórek i remontów. Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 3 ustawy prawo budowlane). Działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie mogą wpłynąć na utratę wartości artystycznych i historycznych zabytku.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy opracowano Plan, czy aktualizowano
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	W jakiej formie monitorowano, czy z kimś współpracowano, ilość złożonych wniosków, wartość pozyskanych funduszy
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Pomoc przy organizacji konkursów historycznych w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe we ścisłej współpracy z m.in. Towarzystwem Miłośników Ziemi Zatorskiej (TMZZ), Regionalnym Ośrodkiem Kultury Doliny Karpia w Zatorze, Radą Społeczną Ochrony i Renowacji Zatorskich Zabytków.	Ilość zorganizowanych konkursów, ich tematyka, z kim współpracowano
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy dla uczniów szkół podstawowych w ramach zajęć lekcyjnych.	
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Wsparcie merytoryczne w celu opracowania tablic informacyjnych zawierających podstawowe informacje na temat najbardziej wartościowych zabytków rejestrowych, które zamieszczone zostaną na zewnątrz obiektów.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
	Wyznaczenie szlaku turystycznego promującego zabytki rejestrowe.	Czy wyznaczono szlak, jakie obiekty zostały w nim ujęte, z kim współpracowano
	Wspieranie opracowania pozycji literackiej o lokalnym dziedzictwie Gminy Zator.	Czy opracowano, ilość wydanych pozycji, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków
	Opracowanie ulotek promujących zabytki gminy (również w formie edukacyjnej).	

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Zator),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Zator dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Zator,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,

- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie** – środki finansowe z budżetu państwa, z części, której dysponentem jest wojewoda, poprzez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zabytków położonych na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym. Regulamin dotyczący dotacji na stronie www.wuoz.malopolska.pl.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu województwa małopolskiego – zgodnie z uchwałą nr VII/73/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 marca 2019 r. w sprawie udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje powiatu oświęcimskiego – zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXI/193/2016 Rady Powiatu w Oświęcimiu z dnia 29 czerwca 2016 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonych na obszarze Powiatu Oświęcimskiego.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw i zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje Gminy Zator – zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXIX/302/13 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie zmiany uchwały Nr XI/76/11 Rady Miejskiej w Zatorze z dnia 28.06.2011 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, wnioski można składać do dnia 30 czerwca na następny rok.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• **Konkurs „Mecenat Małopolski”**

Samorząd Województwa Małopolskiego udziela finansowego wsparcia na realizację zadań o charakterze przedsięwzięć kulturalnych i artystycznych realizowanych przez podmioty nienależące do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku. Głównym założeniem jest zwiększenie udziału sektora non-profit w realizacji zapisów strategii województwa małopolskiego dotyczących kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym roku organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, spółdzielnie, socjalne, kluby sportowe i spółki, które nie osiągają zysku z prowadzenia swojej działalności mogą ubiegać się o finansowe wsparcie projektów o dużych walorach artystycznych, promujące różnorodność kulturową regionu.

W ramach konkursu dofinansowane są przede wszystkim zadania: wzmacniające tożsamość regionalną, prezentujące dzieła sztuki i niezależne inicjatywy artystyczne oraz promujące kulturę i tradycję mniejszości narodowych oraz grup etnicznych. Dofinansowanie otrzymać mogą także inicjatywy digitalizujące dobra kultury, kreujące postawy obywatelskie i wzmacniające integrację międzypokoleniową. Maksymalna kwota dotacji na realizowane projekty nie może być wyższa niż 80% całkowitych kosztów zadania.

• Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski”

Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski” został przyjęty uchwałą nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego. Z budżetu Województwa Małopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie województwa małopolskiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym.

Wnioski o dotację można składać do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.

Dotacje obejmują prace na zabytkach nieruchomych – będących układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi; dziełami architektury i budownictwa, także obronnego i dawnego przemysłu, zabytkowymi cmentarzami i miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne oraz zabytków ruchomych będących wybitnymi dziełami dawnej sztuki (malarstwa sztalugowego, rzeźby, polichromii), rzemiosłem artystycznym i sztuką użytkową; kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych oraz wytworami techniki charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.

• Konkurs kapliczki Małopolski

Jest to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego, podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych kapliczkach położonych na obszarze województwa małopolskiego. Kapliczki, przy których będą wykonywane prace nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego, ale powinny charakteryzować się wartościami artystycznymi i historycznymi.

• Konkurs „Małopolska Pamięć”

Konkurs dotyczy podejmowania działań związanych z właściwie sprawowaną przez organy administracji publicznej ochroną i właścicielską opieką nad zabytkowymi miejscami pamięci narodowej – będącymi obiektami budowlanymi, budowlami lub obiektami małej architektury – w rozumieniu przepisów prawa budowlanego – posiadającymi wartość historyczną i /lub artystyczną, pełniącymi funkcje memoratywne (upamiętniające osoby lub istotne zdarzenia historyczne ważne dla historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj), takimi jak:

- pomniki;
- tablice upamiętniające wydarzenia lub postaci historyczne,
- nagrobki osób, które walczyły o wolność narodową i suwerenność państwową Polski lub były ofiarami represji władz zaborczych bądź okupacyjnych;
- groby i cmentarze wojenne;
- inne obiekty budowlane, budowle i obiekty małej architektury (z wyłączeniem wszelkiego rodzaju kapliczek i krzyży przydrożnych), będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej i historii Polski

Jako miejsca pamięci narodowej rozumie się:

- obiekty związane z działaniami prowadzonymi na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- obiekty będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej, historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj;
- miejsca spoczynku osób związanych z działaniami na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- miejsca popełnienia zbrodni w ramach działań zbrojnych lub represji ze strony reżimów totalitarnych oraz miejsca spoczynku ofiar będących obywatelami polskimi lub przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych.

Obiekty, przy których będą wykonywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego lub gminnych ewidencji zabytków, ale powinny posiadać wartość artystyczną i / lub historyczną.

• Konkurs „Kultura Wrażliwa”

Celem konkursu dla organizacji pozarządowych jest zwiększenie dostępu do kultury dla osób z niepełnosprawnościami.

To pierwszy taki konkurs skierowany do podmiotów pożytku publicznego, związany z zagadnieniem dostępności kultury. Dofinansowanie można zdobyć na zadania, które m.in. znoszą bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami i zwiększają ich udział w obiegu kulturalnym, a także te z zakresu edukacji dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

W ramach konkursu wspierane są zadania:

- znoszące bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami, m.in. poprzez dostosowanie do potrzeb tego typu publiczności i dostęp do dzieł literackich, teatralnych, filmowych oraz eksponatów, obiektów i zajęć warsztatowych, zrealizowane we współpracy z instytucjami kultury z województwa małopolskiego;
- aktywizujące środowisko osób z niepełnosprawnościami i zwiększające ich udział w życiu kulturalnym;
- utrwalające i zachowujące zasoby dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej, która umożliwia ich odbiór przez szerokie grono publiczności (w tym równy dostęp dla osób z niepełnosprawnościami);
- zachęcające do tworzenia dostępnych treści kultury;
- wzbogacające ofertę kulturalną Małopolski dostosowaną dla osób z niepełnosprawnościami poprzez realizację działań kulturalnych, animacyjnych, artystycznych oraz chroniących dziedzictwo kulturowe Małopolski;
- edukujące z zakresu dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

• Konkurs „Etno Małopolska”

Konkurs organizowany jest przez Województwo Małopolskie od 2022 roku. W jego ramach organizacje pozarządowe mogą ubiegać się o wsparcie finansowe z przeznaczeniem na zakup strojów lub elementów strojów regionalnych z terenu Małopolski. Zakupom musi towarzyszyć organizacja co najmniej jednego wydarzenia związanego z popularyzacją dziedzictwa kulturowego Małopolski. Konkurs ma na celu wspieraniu inicjatyw wspomagających rozwój wspólnot i społeczności lokalnych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym Małopolski oraz pozwalających na tworzenie i poznawanie lokalnej kultury ludowej.

Na realizację zadań wybranych w ramach otwartego konkursu ofert zaplanowane zostały środki finansowe do łącznej kwoty 400 000,00 zł. W ramach konkursu uprawniony podmiot może złożyć maksymalnie jedną ofertę. Oferent zobowiązany jest do wykazania się własnym wkładem w wysokości 10% wszystkich kosztów realizacji zadania. Maksymalny koszt oczekiwanego wsparcia finansowego nie może przekroczyć kwoty 30 000 zł.

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,

- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej – Czyste Powietrze

Jest to Program dla właścicieli i współwłaścicieli domów jednorodzinnych, lub wydzielonych w budynkach jednorodzinnych lokali mieszkalnych z wyodrębnioną księgą wieczystą. Dotacje można uzyskać na wymianę źródeł ciepła i termomodernizację domu: do 30, 37 lub 69 tys. zł (podstawowy, podwyższony i najwyższy poziom dofinansowania) oraz do 47 lub 79 tys. zł przy dotacji z prefinansowaniem (podwyższony i najwyższy poziom dofinansowania).

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miejski w Zatorze.
11. Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Zator na lata 2013-2016 i 2018-2021.
12. Bogusław Krasnowolski: Leksykon zabytków architektury Małopolski. Kraków: Arkady, 2013.
13. Magdalena Michniewska, Artur Michniewski, Marta Duda, Sebastian Wypych: Kościoły drewniane Karpat. Polska i Słowacja. Wyd. 2. Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, 2006, s. 33-34.
14. Kiryk F., Rozwój urbanizacji Małopolski XIII-XV w. Województwo krakowskie (powiaty południowe). „Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, 70, 1985.
15. Dryja S., Najwcześniejsze dzieje Zatora w świetle dotychczasowych badań historycznych i archeologicznych, „Teki Krakowskie” t. 10, 1999.
16. Krasnowolski B., Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku, Kraków 2004.
17. Malik R., Uwagi o średniowiecznej urbanistyce Zatora, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN” 381, 1994.
18. www.zator.iap.pl
19. www.zator.pl
20. <https://zamki.res.pl/zator.php>
21. <http://www.powiat.oswiecim.pl/zabytki/zator-zamek-palac/>
22. www.zabytek.pl
23. www.nid.pl
24. www.nimoz.pl
25. www.stat.gov.pl/gus
26. www.isap.sejm.gov.pl.

11. Spis tabel i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Zator.
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Zator.
3. Tabela nr 3. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Zator.
4. Tabela nr 4. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków będących własnością lub współwłasnością Gminy Zator.
5. Tabela nr 6. Analiza SWOT.
6. Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Zator.
7. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół parafialny pw. Św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze.
8. Zdjęcia nr 3, 4. Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Graboszycach.
9. Zdjęcia nr 5, 6. Kościół parafialny św. Jakuba Młodszego w Palczowicach.

10. Zdjęcia nr 7, 8, 9. Zespół pałacowo-parkowy w Zatorze.
 11. Zdjęcie nr 10. Dwór obronny w Graboszytach.
 12. Zdjęcie nr 11. Dwór w Rudzach.
 13. Zdjęcie nr 12. Kopiec Grunwaldzki w Palczowicach.
 14. Zdjęcie nr 13. Figura św. Rocha w Zatorze.

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	DZ. NR	FUNKCJA	UWAGI
1	Graboszyce	ul. Czarcza przy nr 29	669/6	kapliczka domkowa	dawniej przy nr 46
2	Graboszyce	ul. Główna 9	483/1	budynek mieszkalny	dawny nr 37
3	Graboszyce	ul. Szlachecka 1	753	dwór	dawny nr 1; Rej. Zab. nr A-501/88 [A-833/M] z dnia 02.05.1988 r.
4	Graboszyce	ul. Szlachecka przy nr 1	567/1, 753	park dworski	dawny nr 1; Rej. Zab. nr A-501/88 [A-833/M] z dnia 02.05.1988 r.
5	Graboszyce	ul. Szlachecka przy nr 1	756	oficyna dworska, ob. nieużytkowana	
6	Graboszyce	ul. Szlachecka przy nr 1	569/1	piwniczka dworska	
7	Graboszyce	ul. Św. Andrzeja 6a	798	kościół parafialny pw. św. Andrzeja	Rej. Zab. nr A-282 z dnia 26.06.1961 r. oraz nr A-505 z 19.06.1987 r. (zm. dec. A-79/M z dnia 09.03.2007 r.)
8	Graboszyce	ul. Św. Andrzeja 11	136/2, 802	budynek mieszkalny	dawny nr 15
9	Graboszyce	ul. Św. Andrzeja 26	179/1, 793	budynek mieszkalny	dawny nr 103
10	Graboszyce	ul. Wadowicka 152	2/5, 772/3, 848	budynek mieszkalny	dawny nr 91
11	Graboszyce	ul. Wadowicka przy nr 166	129/1, 129/2	budynek mieszkalny	dawniej przy nr 11
12	Grodzisko	ul. Akacyjowa 1	175	budynek mieszkalny	dawny nr 53
13	Grodzisko	ul. Grodowa 16	34/5	stodoła	dawny nr 23
14	Grodzisko	ul. Grodowa 17	137/2	budynek mieszkalny	dawny nr 43
15	Grodzisko	ul. Majowa przy nr 1	126	kapliczka	
16	Laskowa	ul. Wiglowice 11	473/2	zabudowania dworskie, ob. zespół budynków (bud. mieszkalny i bud. gospodarcze)	dawny nr 54
17	Laskowa	ul. Zdrojowa 20	186/1	budynek mieszkalny	dawny nr 10
18	Laskowa	ul. Zdrojowa przy 20	186/1	stodoła	dawniej przy nr 10
19	Palczowice	ul. Do Kopca	176/5	kopiec grunwaldzki	

20	Palczowice	ul. Grunwaldzka 35	423/1	budynek mieszkalny	dawny nr 34
21	Palczowice	ul. Piękna 24	139, 398	budynek mieszkalny	dawny nr 29
22	Palczowice	ul. Św. Jakuba 6	23, 24, 385	budynek mieszkalny	dawny nr 24
23	Palczowice	ul. Św. Jakuba 27	49/4	budynek mieszkalny	dawny nr 14
24	Palczowice	ul. Św. Jakuba 27	49/4	stodoła	dawniej przy nr 14
25	Palczowice	ul. Św. Jakuba 31	46, 388	budynek mieszkalny	dawny nr 15
26	Palczowice	ul. Świętojańska 3	81/1, 87/1, 363	budynek mieszkalny	dawny nr 6
27	Palczowice	ul. Świętojańska 5	362	kościół parafialny pw. św. Jakuba Młodszego	Rej. Zab. nr A-113 z dnia 28.02.1969 r. oraz nr A-287/78 z dnia 30.03.1978 r. [A-967/M]
28	Palczowice	ul. Świętojańska 6	361	budynek mieszkalny, ob. siedziba Polskiego Związku Hodowców Gołębi Pocztowych	dawny nr 3
29	Palczowice	ul. Świętojańska 24	416	budynek mieszkalny	dawny nr 21
30	Palczowice	ul. Świętojańska przy nr 24	29/1	figura św. Jana Nepomucena	dawniej przy nr 21, figura wpisana do rejestru zabytków <u>ruchomych</u>
31	Podolsze	ul. Kręta 1	1347/8, 1347/9, 1347/13, 1575	budynek mieszkalny	
32	Podolsze	ul. Rybacka 1	1294, 1558	rybakówka - instytut rybacki	
33	Podolsze	ul. Starowiejska 53	8, 1347/34	budynek mieszkalny	
34	Podolsze	ul. Starowiejska 72	1347/31, 1459	budynek mieszkalny	
35	Podolsze	ul. Starowiejska/Św. Jana	1347/61	figura św. Jana Nepomucena	
36	Podolsze	ul. Starowiślna 3	1326/6, 1617	budynek mieszkalny	
37	Podolsze	ul. Zatorska 10-12	1346/24, 1627, 1628	budynek mieszkalny	
38	Podolsze	ul. Zatorska przy nr 11	67/4	budynek mieszkalny	
39	Podolsze	ul. Zatorska 53	175	budynek mieszkalny	
40	Podolsze	ul. Zatorska 83	247/1	budynek mieszkalny	
41	Podolsze	ul. Zatorska 89	1733	budynek mieszkalny	
42	Podolsze	ul. Zatorska 93	283/38, 1655	budynek mieszkalny	
43	Podolsze	ul. Zatorska 115	1689	budynek mieszkalny	
44	Rudze	ul. Andrychowska 21	368/11	budynek mieszkalny	dawny nr 45
45	Rudze	ul. Dworska 13	12/5, 422	dwór w zespole	Rej. Zab. nr A - 396 z dnia 17.11.1972 r., aktual. A-282/78 z 21.03.1978 [A-1000/M]
46	Rudze	ul. Dworska przy nr 13	12/5, 422	park dworski w zespole	Rej. Zab. nr A - 396 z dnia

					17.11.1972 r., aktual. A-282/78 z 21.03.1978 [A-1000/M]
47	Rudze	ul. Dworska 15	404/1, 428	młyn wodny	
48	Rudze	ul. Dworska	20/12	budynek gospodarczy w zespole dworskim	
49	Rudze	ul. Wadowicka przy nr 80	119	krzyż przydrożny	
50	Smolice	ul. Wiosenna 8	102/3, 102/4	budynek mieszkalny	dawny nr 53
51	Smolice	ul. Wiślana 45	1/3, 741	budynek mieszkalny	dawny nr 37
52	Smolice	ul. Wiślana 46	738, 32/4	budynek mieszkalny	dawny nr 72
53	Smolice	ul. Wiślana 68	15/7	budynek mieszkalny	dawny nr 43
54	Smolice	ul. Wiślana przy nr 108	506/9	kapliczka słupowa	
55	Smolice	ul. Wiślana/Św. Anny	119	kapliczka	
56	Trzebieńczyce	ul. gen. Milana-Kamskiego 18	147/5	willa	dawny nr 37
57	Trzebieńczyce	ul. gen. Milana-Kamskiego 37	178/4	budynek mieszkalny	dawny nr 30
58	Trzebieńczyce	ul. gen. Milana-Kamskiego przy nr 40	270/1	figura Najświętszej Marii Panny	
59	Trzebieńczyce	ul. Wadowicka 87	308	budynek mieszkalny	dawny nr 22
60	Zator			układ urbanistyczny miasta	Rej. Zab. nr A-482 [A-1180/M] z dnia 25.02.1987 r.
61	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 1	129/23, obręb 4	bramy i ogrodzenie w zespole pałacowym	Rej. Zab. nr A-397 z dnia 02.12.1972 r., aktual. nr A-300/78 [A-1181/M] z dnia 20.04.1978 r., zm. treści decyzji z dnia 11.04.2017 r.
62	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 1	129/23, obręb 4	zamek Piastów Zatorskich - Pałac Potockich w zespole	Rej. Zab. nr A-397 z dnia 02.12.1972 r., aktual. nr A-300/78 [A-1181/M] z dnia 20.04.1978 r., zm. treści decyzji z dnia 11.04.2017 r.

63	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 1/ ul. Piastowska/ ul. Zamkowa	129/11, 129/12 i część dz. nr 129/23, 246/2, 246/4, obręb 4	park pałacowy w zespole pałacowym	Rej. Zab. nr A-397 z dnia 02.12.1972 r., aktual. nr A- 300/78 [A- 1181/M] z dnia 20.04.1978 r., zm. treści decyzji z dnia 11.04.2017 r.
64	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 2	129/23, obręb 4	oficyna pałacowa - „Portierówka” w zespole pałacowym	Rej. Zab. nr A- 397 z dnia 02.12.1972 r., aktual. nr A- 300/78 [A- 1181/M] z dnia 20.04.1978 r., zm. treści decyzji z dnia 11.04.2017 r.
65	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 3a	185, obręb 4	kościół parafialny pw. św. Wojciecha i Jerzego	Rej. Zab. nr A- 162 z dnia 15.01.1970 r., aktual. nr A 299/78 [A- 1156/M] z dnia 20.04.1978 r.
66	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 4	129/19, obręb 4	budynek mieszkalny	
67	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki 5	129/14, obręb 4	budynek mieszkalny	
68	Zator	Pl. Tadeusza Kościuszki	182/4, obręb 4	figura Św. Jan Kanty	
69	Zator	Pl. Marszałka Józefa Piłsudskiego 1	199/4, obręb 4	ratusz	
70	Zator	ul. Blich 1	194, obręb 2	budynek mieszkalny	
71	Zator	ul. Blich 3	193, obręb 2	łaźnia żydowska, ob. budynek mieszkalny	
72	Zator	ul. Chrzanowska 1	54, obręb 2	willa	
73	Zator	ul. Chrzanowska 6	210/5, obręb 2	willa	
74	Zator	ul. Kolejowa 15	59/4, obręb 2	dworzec kolejowy	
75	Zator	ul. Kolejowa 18	91, obręb 2	budynek mieszkalny	
76	Zator	ul. Kolejowa 24	68/4, obręb 2	willa	
77	Zator	ul. Kolejowa przy nr 28	60/8, obręb 2	wieża ciśnień - kolejowy budynek techniczny, ob. budynek gospodarczy	
78	Zator	ul. Kongresowa 2	171, obręb 4	budynek mieszkalny	
79	Zator	ul. Kościuszki/ Krakowska	83, obręb 4	figura św. Rocha	
80	Zator	ul. Krakowska 5	102/1, 102/2, ob. 4	budynek mieszkalny	
81	Zator	ul. Krakowska 6	192/2, obręb 2	budynek mieszkalny	
82	Zator	ul. Krakowska 8	200, obręb 2	budynek mieszkalny	
83	Zator	ul. Młyńska 8	2/8, obręb 8	młyn wodny, ob. budynek mieszkalny	

84	Zator	ul. Oświęcimska 1-3	92, 93, obręb 4	kamienica	
85	Zator	ul. Oświęcimska 2	188/12, obręb 2	apteka, ob. budynek mieszkalny	
86	Zator	ul. Oświęcimska 5	91, obręb 4	budynek mieszkalny	
87	Zator	ul. Oświęcimska 8	187, obręb 2	budynek mieszkalny	
88	Zator	ul. Oświęcimska 14	183, obręb 2	budynek mieszkalny	
89	Zator	ul. Piastowska przy nr 18	307/1, obręb 4	figura św. Jana Nepomucena	
90	Zator	ul. Piastowska 16, 16a	307/3, 307/4, obręb 4	budynek mieszkalny	
91	Zator	ul. Piastowska 20	308, obręb 4	budynek mieszkalny	
92	Zator	ul. Różana 1	164, obręb 4	budynek mieszkalny	
93	Zator	ul. Różana 2	149/1, obręb 4	bank	
94	Zator	ul. Różana 4	148, obręb 4	kamienica	
95	Zator	ul. Różana 6	147/2, obręb 4	budynek mieszkalny	
96	Zator	ul. Różana 8	147/2, obręb 4	budynek mieszkalny	
97	Zator	ul. Różana 9	155/1, obręb 4	budynek mieszkalny	
98	Zator	ul. Różana 12	145, obręb 4	budynek mieszkalny	
99	Zator	ul. Różana 14	144, obręb 4	budynek mieszkalny	
100	Zator	ul. Różana 16	143, obręb 4	budynek mieszkalny	
101	Zator	ul. Rynek 1	180/1, obręb 4	kamienica	
102	Zator	ul. Rynek 2	181/4 obręb 4	kamienica	
103	Zator	ul. Rynek 5	227, obręb 4	kamienica	
104	Zator	ul. Rynek 7	224, obręb 4	kamienica	
105	Zator	ul. Rynek 8	201, obręb 4	kamienica	
106	Zator	ul. Rynek 9	200, obręb 4	kamienica	
107	Zator	ul. Rynek 11	178 obręb 4	kamienica	
108	Zator	ul. Rynek 14	151/2, obręb 4	kamienica	
109	Zator	ul. Rynek 19	167/1, 167/2, obręb 4	kamienica	
110	Zator	ul. Słoneczna	87, obręb 7	cmentarz żydowski	
111	Zator	ul. Stroma 3	121, obręb 4	budynek mieszkalny	
112	Zator	ul. Stroma 8	112, obręb 4	budynek mieszkalny	
113	Zator	ul. Wadowicka 1	202, obręb 4	kamienica	
114	Zator	ul. Wadowicka 19	314, obręb 4	budynek mieszkalny	
115	Zator	ul. Wadowicka 21	316, obręb 4	willa	
116	Zator	ul. Wadowicka 26	337, obręb 4	budynek mieszkalny	
117	Zator	ul. Wadowicka 31	40/101, obręb 7	budynek mieszkalny	
118	Zator	ul. Wadowicka 33	40/103, obręb 7	budynek mieszkalny	
119	Zator	ul. Wadowicka 42	6, obręb 8	budynek mieszkalny	
120	Zator	ul. Wadowicka 44	7, obręb 8	budynek mieszkalny	
121	Zator	ul. Wadowicka	2/2, obręb 11	kapliczka - krzyż przydrożny	

*obiekty zaznaczone kolorem niebieskim wpisane są do rejestru zabytków

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w ewidencji zabytków z terenu Gminy Zator

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	FUNKCJA I CHRONOLOGIA
1	Podolsze	103-51	1/17	znalezisko luźne - epoka kamienia
2	Podolsze	103-51	2/18	śląd osadnictwa - średniowiecze
3	Podolsze	103-51	3/19	śląd osadnictwa - pradzieje
4	Podolsze	103-51	4/16	śląd osadnictwa - epoka kamienia
5	Zator	103-51	8/14	śląd osadnictwa - pradzieje śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze osada ? - średniowiecze
6	Zator	103-51	9/15	śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze osada ? - późne średniowiecze
7	Zator	103-51	11/13	śląd osadnictwa - późne średniowiecze
8	Palczowice	103-52	1/3	śląd osadnictwa - średniowiecze
9	Palczowice	103-52	2/4	śląd osadnictwa - neolit/wczesna epoka brązu
10	Palczowice	103-52	3/5	śląd osadnictwa - epoka kamienia
11	Palczowice	103-52	4/6	śląd osadnictwa - epoka kamienia
12	Palczowice	103-52	5/7	śląd osadnictwa - epoka kamienia
13	Palczowice	103-52	6/8	śląd osadnictwa - neolit śląd osadnictwa - prahistoria
14	Palczowice	103-52	7/9	śląd osadnictwa - nowożytność
15	Palczowice	103-52	8/10	śląd osadnictwa - epoka kamienia
16	Palczowice	103-52	9/11	śląd osadnictwa - epoka kamienia
17	Smolice	103-52	1/1	znaleziska luźne - III/IV okres epoki brązu znaleziska luźne - średniowiecze
18	Smolice	103-52	2/2	śląd osadnictwa - epoka kamienia
19	Zator	103-52	10/12	śląd osadnictwa - epoka kamienia
20	Łowiczki	104-51	1/10	śląd osadnictwa - epoka kamienia
21	Łowiczki	104-51	2/11	śląd osadnictwa - epoka kamienia
22	Rudze	104-51	1/8	średniowiecze - ?
23	Rudze	104-51	2/9	śląd osadnictwa - średniowiecze
24	Zator	104-51	1/1	znalezisko luźne - ?
25	Zator	104-51	2/2	grodzisko - wczesne średniowiecze - VII - XII w.
26	Zator	104-51	3/3	zamek - średniowiecze
27	Zator	104-51	4/4	miasto - średniowiecze
28	Zator	104-51	5/5	śląd osadnictwa - epoka kamienia
29	Zator	104-51	6/6	śląd osadnictwa - średniowiecze śląd osadnictwa - okres nowożytny
30	Zator	104-51	7/7	śląd osadnictwa - epoka kamienia śląd osadnictwa - średniowiecze śląd osadnictwa - okres nowożytny
31	Zator	104-51	12/17	śląd osadnictwa - okres nowożytny
32	Zator	104-51	13/18	śląd osadnictwa - okres nowożytny
33	Zator	104-51	14/19	śląd osadnictwa - okres nowożytny
34	Grodzisko	104-52	1/24	śląd osadnictwa - epoka kamienia grodzisko - halsztat grodzisko - wczesne średniowiecze
35	Grodzisko	104-52	2/25	śląd osadnictwa - epoka kamienia
36	Grodzisko	104-52	3/26	osada otwarta - wczesne średniowiecze
37	Laskowa	104-52	1/32	śląd osadnictwa- późne średniowiecze, nowożytność

38	Laskowa	104-52	2/33	śląd osadnictwa - neolit osada otwarta - późne średniowiecze, nowożytność
39	Laskowa	104-52	3/34	śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze
40	Laskowa	104-52	4/35	śląd osadnictwa - średniowiecze
41	Laskowa	104-52	5/37	śląd osadnictwa - epoka kamienia
42	Laskowa	104-52	6/38	śląd osadnictwa - epoka kamienia
43	Trzebieńczyce	104-52	1/28	osada otwarta - średniowiecze - nowożytność
44	Trzebieńczyce	104-52	2/29	osada otwarta - późne średniowiecze - nowożytność
45	Trzebieńczyce	104-52	3/30	osada otwarta - późne średniowiecze - nowożytność
46	Trzebieńczyce	104-52	4/31	śląd osadnictwa - późne średniowiecze - nowożytność
47	Graboszyce	105-52	1/6	znalezisko luźne - okres wpływów rzymskich
48	Graboszyce	105-52	2/7	dwór obronny - XVI-XVII w.
49	Graboszyce	105-52	3/8	śląd osadnictwa - średniowiecze

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków